



association pour la prévention de la torture
asociación para la prevención de la tortura
association for the prevention of torture



თავისუფლების შეზღუდვის დაწესებულებების ინსტიტუციური
კულტურა: სახელმძღვანელო პრევენციული მონიტორინგისათვის



თავისუფლების შეზღუდვის დაწესებულებების ინსტიტუციური კულტურა: სახელმძღვანელო პრევენციული მონიტორინგისათვის

Penal Reform International („ციხის საერთაშორისო რეფორმა“) და „წამების პრევენციის ასოციაცია“ მაძღობას უხდის ჯემ სტივენსს მოცემული დოკუმენტის მომზადებისთვის.

წინამდებარე ნაშრომი მომზადდა Penal Reform International-ის მხარდაჭერით განხორციელებული პროექტის ფარგლებში, რომლის სახელწოდებაცაა *”ინსტიტუციური გაძლიერება და სამოქალაქო საზოგადოების განვითარება დსთ-ს 9 ქვეყანაში წამების აღმოფხვრის მიზნით”*. მოცემული ნაშრომის მომზადების პროცესში Penal Reform International-ი თანამშრომლობდა „წამების პრევენციის ასოციაციასთან“ და იგი გაერთიანებული სამეფოს მთავრობისა და ევროკავშირის დემოკრატიისა და ადამიანის უფლებების ინსტრუმენტის (EIDHR) ფარგლებში გამოყოფილი ფინანსური მხარდაჭერით განხორციელდა.

წინამდებარე დოკუმენტის შინაარსზე პასუხისმგებელია Penal Reform International და იგი არ უნდა აღიქმებოდეს როგორც ევროკავშირისა ან გაერთიანებული სამეფოს მთავრობის პოზიციისა და შეხედულებების გამოხატველი პუბლიკაცია.

ნებადართულია მოცემული პუბლიკაციის წყაროდ მითითება, მიმოხილვა, ციტირება, მისი მთლიანი ან ნაწილობრივი რეპროდუცირება ან თარგმნა. დაუშვებელია მოცემული პუბლიკაციის რეპროდუცირება და გავრცელება კომერციული მიზნებით. წინამდებარე დოკუმენტში ნებისმიერი ცვლილება წინასწარ უნდა იყოს შეთანხმებული Penal Reform International-თან. დოკუმენტის გამოცემის და გავრცელების შემთხვევაში მითითებული უნდა იყოს, რომ იგი Penal Reform International-ის მხარდაჭერით მომზადდა. ზემოხსენებულ საკითხებთან დაკავშირებით უნდა მიემართოს: publications@penalreform.org

თავფურცელზე განთავსებული ილუსტრაციის ავტორია ჯონ ბიშოპი

Penal Reform International, 60–62 Commercial Street, London E1 6LT United Kingdom

ტელეფონი: +44 (0) 20 7247 6515

ელექტრონული ფოსტა:

publications@penalreform.org

www.penalreform.org

ISBN 978-1-909521-05-6

© Penal Reform International 2013

Association for the Prevention of Torture

PO Box 137CH-1211 Geneva 19, Switzerland

ტელეფონი: +41 (22) 919 21 70

ელექტრონული ფოსტა: apt@apt.ch

www.apt.ch

Penal Reform International (PRI) წარმოადგენს საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციას, რომელიც მთელი მსოფლიოს მასშტაბით მუშაობს სისხლის სამართლისა და მართლმსაჯულების სფეროს რეფორმირების საკითხებზე. ორგანიზაციის მიზანია მართლმსაჯულების ადმინისტრირების სფეროში საერთაშორისო სტანდარტების შემუშავება და მათი დამკვიდრების ხელშეწყობა, თავისუფლების აღკვეთაზე მიმართული ზომების გაუმართლებლად ხშირი გამოყენების აღმოფხვრა და ალტერნატიული სანქციების გამოყენებისა და სამართალდამრღვევების საზოგადოებასთან რეინტეგრაციის ხელშეწყობა დაზარალებული მხარეების ინტერესების გათვალისწინების პარალელურად. PRI ასევე მუშაობს წამებისა და არასათანადო მოპყრობის პრევენციის საკითხებზე, აგრეთვე ხელს უწყობს სამართალდამრღვევი ქალებისა და არასრულწლოვანი პირების მიმართ თანაბარზომიერი ზომების გატარებას და მათი ინტერესების სათანადოდ გათვალისწინებას, ასევე სიკვდილით დასჯის გაუქმებას. PRI რეგიონულ პროგრამებს ახორციელებს ახლო აღმოსავლეთსა და ჩრდილოეთ აფრიკაში, ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპაში და სამხრეთ კავკასიაში. ორგანიზაციას საკონსულტაციო სტატუსი გააჩნია გაეროს ეკონომიკურ და სოციალურ საბჭოში (ECOSOC) და ევროსაბჭოში, ასევე დამკვირვებლის სტატუსი გააჩნია ადამიანის უფლებების დაცვის აფრიკის კომისიაში და საპარლამენტაშორისო კავშირში.

ჩვენი ყოველთვიური საინფორმაციო გამოცემის მისაღებად დარეგისტრირდით შემდეგ მისამართზე:

www.penalreform.org/keep-informed

სარჩევი

I. შესავალი	8
II. კონცეფცია: თავისუფლების შეზღუდვის ადგილებში არსებული კულტურის გაცნობიერება.....	10
1. რა იგულისხმება თავისუფლების შეზღუდვის ადგილებში?	10
2. როგორია თავისუფლების შეზღუდვის ადგილებში არსებული "კულტურა"	11
3. როგორ ხდება კულტურის ფორმირება თავისუფლების შეზღუდვის ადგილებში? ..	11
4. თავისუფლების შეზღუდვის ადგილებში არსებული კულტურის გააზრება	13
ა. კულტურის ხილული გამოვლინებები და მახასიათებლები.....	14
ბ. კულტურის ნაკლებად ხილული გამოვლინებები და მახასიათებლები.....	15
III. თავისუფლების შეზღუდვის ადგილებში წამებისა და არასათანადო მოპყრობის განმაპირობებელი კულტურული რისკ ფაქტორები	15
1. ადამიანის უფლებები და წამების პრევენცია თავისუფლების შეზღუდვის ადგილებში.....	15
2. თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში წამებისა და არასათანადო მოპყრობის განმაპირობებელი კულტურული რისკ ფაქტორები.....	16
ა. თავისუფლება აღკვეთილი პირები არ იმსახურებენ მათი უფლებების დაცვას.....	17
ბ. პიროვნულობის (ინდივიდუალობის) დაკარგვა.....	17
გ. დისკრიმინაცია.....	18
დ. უსაფრთხოება უმთავრესი მნიშვნელობისაა.....	20
ე. ძალადობის კულტურა.....	20
ვ. უფლებამოსილების პირადი სარგებლის მიზნით გამოყენება.....	20
ზ. "ჩვენ" და "ისინი"	21
თ. დაუსჯელობის კულტურა.....	21
3. სად შეიძლება გამოვლინდეს რისკ ფაქტორები?	23
ა. დომინანტური კულტურები და სუბკულტურები.....	23
ბ. თავისუფლება აღკვეთილი პირების არაფორმალური იერარქიები	10
გ. თავისუფლება აღკვეთილი პირების თვით-მართვის სისტემები.....	25
4. კულტურის გაუარესება თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში.....	26
IV. ადამიანის უფლებათა დაცვის კულტურა თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში.....	26

1. რას ნიშნავს ადამიანის უფლებათა დაცვის კულტურის გარდაქმნა?	27
ადამიანის უფლებათა დაცვის კულტურის გარდაქმნისგან მიღებული სარგებელი.....	27
3. ორგანიზაციული კულტურის გარდაქმნაზე მიმართული ინიციატივები.....	29
ა. მონაწილეობრივი პროცესი.....	29
ბ. ხელმძღვანელობა.....	29
გ. პარადიგმის ცვლილება: ადამიანის უფლებათა დაცვაზე დაფუძნებული ნათელი ხედვა.....	30
დ. ოპერაციული სტრუქტურა.....	30
ე. პოლიტიკა და პროცედურები.....	31
ვ. სიმბოლიკა და ენა.....	32
ზ. ფიზიკური გარემო.....	32
თ. პერსონალის დაქირავება და გათავისუფლება.....	33
ი. ტრენინგი.....	34
კ. ზედამხედველობა და მართვა	35
ლ. ცვლილებებისადმი წინააღმდეგობის დაძლევა: მათ ყველასთვის სარგებლობა მოაქვთ.....	35
4. თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში კულტურის გარდაქმნის ხელშემწყობი და წარმმართველი ფაქტორები.....	35
ა. თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში კულტურის ცვლილებებზე ორიენტირებული ზომების დაგეგმვა.....	36
ბ. თავისუფლების აღკვეთის ადგილების გამჭვირვალობა.....	37
გ. კანონმდებლობა და სახელმწიფო პოლიტიკა როგორც კულტურული ცვლილებების მამოძრავებელი ძალა.....	37
დ. სხვა ინსტიტუტები და ორგანიზაციები, რომლებიც გავლენას ახდენს თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში კულტურის გარდაქმნაზე.....	38
ე. კულტურული გარდაქმნის აუცილებლობის შესახებ საზოგადოებრივი ცნობიერების ამაღლება	39
V. რა სახით უნდა მიიღონ მონაწილეობა მონიტორინგზე პასუხისმგებელმა სტრუქტურებმა კულტურის გარდაქმნის ხელშეწყობაში?	40

I. შესავალი

წინამდებარე დოკუმენტში განხილულია თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში არსებული კულტურის პოზიტიური ცვლილებები ადამიანის უფლებათა დაცვის ასპექტების გათვალისწინებით¹. თავისუფლება აღკვეთილი ადამიანები განსაკუთრებით დაუცველები არიან ძალადობისაგან, წამებისა და არასათანადო მოპყრობისაგან. სტრუქტურებს, რომლებიც თავისუფლების აღკვეთის ადგილების მონიტორინგზე არიან პასუხისმგებელი, მნიშვნელოვანი როლი ეკისრებათ წამების პრევენციის თვალსაზრისით წამების გამომწვევი მიზეზების დადგენითა და წამების რისკისა და ასეთი დარღვევების აღბათობის შემცირების გზით. თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში არსებული კულტურა ერთ ერთი მნიშვნელოვანი სისტემური ფაქტორია, რომელიც გათვალისწინებული უნდა იყოს წამების აღმოფხვრაზე მიმართული ზომების გატარების პროცესში.

კულტურა უაღრესად მნიშვნელოვანია, რადგანაც მას პირდაპირი ზეგავლენა აქვს თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში მყოფი ადამიანების, კერძოდ თავისუფლება აღკვეთილი პირებისა და პერსონალის ქცევაზე. ის, თუ რა მიმართულებით ვითარდება კულტურა თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში, დადებით ან უარყოფით ზეგავლენას ახდენს თავისუფლება აღკვეთილი პირების ცხოვრებაზე. როგორც გამოცდილებამ დაგვანახა, როდესაც გარკვეული დამოკიდებულება და ფასეულობები მკვიდრდება კულტურული ნორმების სახით, ეს ხელს უწყობს ისეთ ქცევას, რომელიც თავისუფლება აღკვეთილი ადამიანების უფლებებსა და ღირსებას ლახავს. სწორედ ეს წარმოადგენს წამებისა და არასათანადო მოპყრობის განმაპირობებელ კულტურასთან დაკავშირებულ რისკ ფაქტორებს.

იმის გაცნობიერება, თუ როგორ ხდება კულტურის ფორმირება და დამკვიდრება, რისკ ფაქტორების უკეთ იდენტიფიცირებაში და მათი პოზიტიური კულტურული ცვლილებების დანერგვის გზით აღმოფხვრაში გვეხმარება. ამ მიდგომის უპირატესობა იმაში მდგომარეობს, რომ იგი არ არის ვიწროდ ორიენტირებული მხოლოდ წამების შემთხვევებზე ან სამართლებრივ სტანდარტებთან მკაცრი შესაბამისობის უზრუნველყოფაზე, როდესაც მსგავსი საქციელის ხელშემწყობი მიდგომების გაანალიზება ხდება. საბოლოო ჯამში, ქცევის ტრანსფორმაციის გზით არის შესაძლებელი თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში მყოფი ადამიანების ყოველდღიური ცხოვრების გაუმჯობესება და იმ რისკის შემცირება, რომ ისინი წამებას დაექვემდებარებიან.

იმავედროულად აღსანიშნავია, რომ თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში არსებული კულტურის გარდაქმნა გარკვეულ გამოწვევებთანაა დაკავშირებული, რაც ხშირად ადამიანის უფლებადამცველების ყურადღების მიღმა რჩება. კულტურა ხშირად არამატერიალური და მხელად განსასაზღვრია. ადამიანის უფლებათა დაცვის კულტურის გარდაქმნა ხშირად რთული და გრძელვადიანი პროცესია. მიუხედავად ამისა, არსებულ კვლევებზე და გამოცდილებაზე დაყრდნობით შესაძლებელია იმ ძირითადი პროცესებისა და ფაქტორების

¹ დოკუმენტი მომზადდა წამების პრევენციის ასოციაციისა (APT) და Penal Reform International-ის (PRI) პროექტის ფარგლებში, რომლის სახელწოდებაცაა "ეროვნული პრევენციული მექანიზმების ეფექტურობის შეფასების ინსტრუმენტი". მოცემული დოკუმენტი წარმოადგენს ჯემ სტივენსის, APT-ს დელეგატის ნაშრომის "დახურული გარემოში არსებული კულტურის გარდაქმნა" ადაპტირებულ ვერსიას.

გამოვლენა, რომელთაც მნიშვნელოვანი წვლილის შეტანა შეუძლიათ კულტურის გარდაქმნაში.

მონიტორინგზე პასუხისმგებელ ორგანოებს საკმარისი შესაძლებლობები გააჩნიათ, რომ თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში პოზიტიური კულტურული ცვლილებების დამკვიდრების მიმართულებით იმუშაონ. მათ თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში, პერსონალსა და თავისუფლებააღკვეთილ პირებთან წვდომის უფლება აქვთ, რაც აუცილებელია ასეთ ინსტიტუციებში არსებული დამოკიდებულებებისა და ფასეულობების გასაგებად. მუშაობისა და გამოცდილების შედეგად ისინი კარგად იცნობენ არაფორმალურ სტრუქტურებს, სისტემებს და "წესრიგს", რომელიც ასეთ დაწესებულებებში არსებობს, რაც ხშირად გარეშე პირებისთვის უხილავი და შეუმჩნეველი რჩება.

ის, თუ რამდენად აქტიურად ჩაერთვებიან მონიტორინგზე პასუხისმგებელი სტრუქტურები თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში კულტურის გარდაქმნაში, მთელ რიგ ფაქტორებზეა დამოკიდებული. ამ ფაქტორებს შორისაა კულტურის გარდაქმნის აუცილებლობა (ანუ რამდენად არსებობს წამების განმაპირობებელი კულტურული ფაქტორები), აგრეთვე მონიტორინგზე პასუხისმგებელი სტრუქტურების შესაძლებლობები და მათი ადმინისტრაციასთან ურთიერთობის ხასიათი. აღსანიშნავია, რომ კულტურის შესწავლამ შეიძლება გააფართოოს მონიტორინგზე პასუხისმგებელი სტრუქტურების ხედვა და უფრო ინფორმატიული იყოს მათი მუშაობის უფრო ფართო ასპექტებისთვის.

წინამდებარე დოკუმენტი ძირითადად განკუთვნილია იმ სტრუქტურებისთვის, რომლებიც თავისუფლების აღკვეთის ადგილების მონიტორინგს ახორციელებენ. კერძოდ, დოკუმენტი შემდეგს ისახავს მიზნად:

- მონიტორინგზე პასუხისმგებელი სტრუქტურების ცნობიერების ამაღლება თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში წამებისა და არასათანადო მოპყრობის პრევენციაში კულტურის როლის თაობაზე;
- თავისუფლების შეზღუდვის ადგილებში არსებული კულტურის გაცნობის ხელშესაწყობად შესაბამისი სახელმძღვანელოს შეთავაზება (ნაწილი I)
- დამახასიათებელი კულტურული ასპექტების გამოვლენა, რომელიც თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში წამებისა და არასათანადო მოპყრობის განმაპირობებელ რისკ ფაქტორს წარმოადგენს (ნაწილი II)
- იმ პროცესებსა და ფაქტორებთან დაკავშირებული მაგალითების მოყვანა, რომლებსაც თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში კულტურის პოზიტიურ ცვლილებაში შეაქვთ წვლილი (ნაწილი III)

II კონცეფცია: თავისუფლების შეზღუდვის ადგილებში არსებული კულტურის გაცნობიერება

1. რა იგულისხმება თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში?

თავისუფლების შეზღუდვის ადგილებში ისეთი დაწესებულებები იგულისხმება, რომელთა დატოვება ადამიანს საკუთარი ნება-სურვილით არ შეუძლია და იგი ასეთ ინსტიტუტებში შესაბამისი სახელმწიფო ადმინისტრაციის ბრძანების, გადაწყვეტილების ან მოთხოვნის საფუძველზე იმყოფება.² ასეთ დაწესებულებებს მიეკუთვნება საპყრობილებები, პოლიციის საპატიმროები, სამიგრაციო სამსახურების დაკავების ცენტრები, ფსიქიატრიული დაწესებულებები და სოციალური სამზრუნველო ინსტიტუტები. გარდა ამისა ასეთ დაწესებულებებს მიეკუთვნება პირების დაკავებისათვის განკუთვნილი დაწესებულებები და თავისუფლებააღკვეთილი და დაკავებული პირების ტრანსპორტირებისთვის განკუთვნილი სატრანსპორტო საშუალებები.³ თავისუფლების შეზღუდვის ადგილებზე ბევრი სხვადასხვა უწყებაა პასუხისმგებელი და უაღრესად რთულია მათზე განზოგადებულად საუბარი. როდესაც ამ ორგანიზაციებში არსებულ კულტურაზე ვსაუბრობთ, შეიძლება შემდეგი ზოგადი მახასიათებლები დავასახელოთ:

- თავისუფლების აღკვეთის/შეზღუდვის დაწესებულებები ძირითადად ადამიანთა ორ ჯგუფს შორის ურთიერთობებს გულისხმობს, კერძოდ პერსონალსა და თავისუფლებააღკვეთილ პირებს. ამ ორ ჯგუფს შორის ურთიერთობები ცენტრალურ როლს თამაშობს ორგანიზაციაში/დაწესებულებაში კულტურის ფორმირებაში.⁴
- მოცემული ურთიერთობები უთანასწოროა, რადგანაც პერსონალს გააჩნია უფლებამოსილება, ხოლო თავისუფლებააღკვეთილი პირები მათზე არიან დამოკიდებული თავიანთ ყოველდღიურ საჭიროებებთან და უფლებებთან დაკავშირებით.
- თავისუფლების აღკვეთის ადგილები ჩაკეტილია გარეშე სამყაროსთვის და ამ დაწესებულებებში არსებული კულტურა შეიძლება თვითდინებით ჩამოყალიბდეს გარეშე კონტროლის უქონლობის პირობებში.
- მოცემული დაწესებულებები სხვადასხვა სამინისტროს დაქვემდებარებაშია შედიან, მაგალითად თავდაცვის, შინაგან საქმეთა სამინისტროს ან იუსტიციის სამინისტროს სისტემაში, რაც არსებით გავლენას ახდენს ამ დაწესებულებებში კულტურის ფორმირებაზე.
- ასეთი დაწესებულებების მართვა შეიძლება სხვადასხვა სამართლებრივი სტატუსის მქონე ორგანიზაციების, მაგალითად სახელმწიფო ან კერძო ორგანიზაციების ფუნქციებში შედიოდეს, მაგრამ აღსანიშნავია, რომ ასეთი ორგანიზაციები/უწყებები

² წამების წინააღმდეგ გაეროს კონვენციის (OPCAT) ფაკულტატური ოქმის მე-4 მუხლი, იხილეთ APT-ს სახელმძღვანელო დირექტივები ეროვნული პრევენციული მექანიზმის შექმნის თაობაზე, 2006, გვ.18.

³ APT/IIIDH, და OPCAT: განხორციელების სახელმძღვანელო დირექტივები, 2010, გვერდი 48 – 55.

⁴ ა. კოილი, საპყრობილებებში მენეჯმენტის სტილის გარდაქმნა (ნაშრომი "საპყრობილებების პერსონალის გაგება", ერთ ერთი თავი მომავალი პუბლიკაციისთვის), გვ. 241.

იერარქიულია და/ან ბიუროკრატიული, მათ ნათელი ორგანიზაციული სტრუქტურა გააჩნიათ და მკაცრად განსაზღვრული ვერტიკალი.

- ასეთი დაწესებულებები უფრო ფართო ინსტიტუციური და მარეგულირებელი ბაზის პირობებში ფუნქციონირებს, რომელიც თავისუფლების აღკვეთასთან დაკავშირებულ ასპექტებს არეგულირებს.

2. როგორია თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში არსებული კულტურა?

თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში არსებულ "კულტურაში" იგულისხმება *პერსონალისა და თავისუფლება აღკვეთილი პირების მიერ გაზიარებული მოსაზრებები, დამოკიდებულება და ფასეულობები, რომლითაც დაწესებულების შიგნით არსებული ქცევა იმართება*. ეს არის საერთო თვალსაზრისი იმაზე, თუ რა არის მნიშვნელოვანი დაწესებულების შიგნით, როგორ ხდება პრობლემების მოგვარება და რა სახის ქცევაა მისაღები. თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში მომუშავე პერსონალი სოციალიზებულია ორგანიზაციის კულტურაში და ხშირად მათთვის საკმაოდ რთულია გარკვეული ქცევის მოდელის ობიექტურად შეფასება ან მასზე უარის თქმა. თავისუფლებაშეზღუდულ პირებში საერთო კულტურის ჩამოყალიბების ალბათობა უფრო მაღალია ისეთ „ტოტალურ ინსტიტუციებში“, როგორცაა საპყრობილებები ან ფსიქიატრიული კლინიკები, სადაც ადამიანები მოწყვეტილი არიან ფართო საზოგადოებას, ჩაკეტილ სივრცეში იმყოფებიან საკმაოდ ხანგრძლივი ვადის განმავლობაში და "ერთად ეწევიან ცხოვრებას ჩაკეტილ გარემოში, რომელიც ადმინისტრირებას ექვემდებარება".⁵ მონიტორინგზე პასუხისმგებელი სტრუქტურებისთვის განსაკუთრებით საინტერესოა ის გარემოება, რომ "ძლიერი ორგანიზაციული სტრუქტურა, პრაქტიკულად, აკონტროლებს ორგანიზაციულ ქცევას".⁶

3. როგორ ხდება კულტურის ფორმირება თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში?

თავისუფლების შეზღუდვის ადგილებში კულტურა თანდათანობით ფორმირდება სხვადასხვა შიდა თუ გარე ფაქტორის რთული კომბინაციის ზეგავლენით. ასეთ ფაქტორებს მიეკუთვნება:

- **პარადიგმა:** წარმოდგენა იმის თაობაზე თუ რას აკეთებს ორგანიზაცია და რატომ. ეს შეიძლება განისაზღვროს კანონმდებლობით, სახელმწიფო პოლიტიკით, ან მართვის პროცესში ნათელი პოლიტიკისა და მიდგომების ჩამოყალიბებით. მიუხედავად ამისა აღსანიშნავია, რომ არანაკლებ მნიშვნელოვანია დაუწერელი წესები და ხელმძღვანელობის მიერ არაფორმალური წესების დადგენა, რაც პერსონალის ქცევას განაპირობებს. ასეთ არაფორმალურ წესებს მიეკუთვნება "დაწინაურება და სოციალური აღიარება, რაც სხვადასხვა ფორმებს იღებს, მაგ. დაწყებული სასმელზე ან სადილზე დაპატიჟებიდან, დამთავრებული მეგობრული ქცევით ან ჟესტებით, მაგალითად თვალის ჩაპაჭუნება, მხარზე წათათუნება და სხეულის ენის სხვა მსგავსი გამოვლინებები".⁷

⁵ ი. გოფმანი, თავშესაფრები: ნაშრომები ფსიქიკური დაავადებების მქონე პირებისთვის და თავისუფლება აღკვეთილი პირებისთვის განკუთვნილ სოციალურ ინსტიტუტებზე, Anchor Books, 1961, გვ. xiii.

⁶ ჯ. მ. შაფრიცი და ჯ. ს. ოტი, ორგანიზაციული თეორიის კლასიკა, Brooks/Cole, მესამე გამოცემა, 1992, ციტირებული ჯოან ბოდერის ნაშრომში "საპყრობილებების ორგანიზაციული კულტურა: შეუსწავლელ ორგანიზაციულ პირობებში არსებული კომუნიკაციის პროცესი", 1994.

⁷ ს. მეიერსი, ინსტიტუციური კულტურა და ინდივიდუალური ქცევა: ეთიკური გარემოს ჩამოყალიბება, 2006 www.csub.edu/~cmeyers/316assign/organizational.doc გვერდი 5.

თავისუფლების შეზღუდვის დაწესებულებაზე პასუხისმგებელი სამინისტრო გადამწყვეტ როლს ასრულებს მოცემული პარადიგმის განსაზღვრაში. ისტორიულად ბევრ ქვეყანაში საპრობილეები თავდაცვის სამინისტროს დაქვემდებარებაში იყო, რომლის მიზანს ქვეყნის მტრებისგან დაცვა წარმოადგენდა, ან შინაგან საქმეთა სამინისტროს დაქვემდებარებაში, რომელიც პასუხისმგებელია ქვეყნის შიდა უსაფრთხოებისა და მართლწესრიგის უზრუნველყოფაზე. შესაბამისად, ამის გამო დამკვიდრდა აზრი, რომ საპრობილეების დანიშნულებაა პოლიტიკური ოპოზიციის ჩახშობა ან დანაშაულის გამოძიება და აღკვეთა.⁸ გარდა ამისა აღსანიშნავია, რომ ამ სამინისტროების სამხედრო კულტურა ზოგადად აისახებოდა საპრობილეების სტრუქტურაზე, იერარქიაზე, ტრენინგის პროგრამებზე, დასაქმების პირობებზე, მანდატზე და პერსონალის თვითაღქმაზე. შესაბამისად, ამ დაწესებულებების იუსტიციის სამინისტროს დაქვემდებარებაში არსებობა უფრო შეესაბამება პენიტენციური სისტემის სარეაბილიტაციო დანიშნულებას და არსს, ისევე როგორც თავისუფლებააღკვეთილი პირების ადამიანის უფლებათა დაცვის საჭიროებას.

- **ადამიანები:** პერსონალის დამოკიდებულება, ღირებულებები და გამოცდილება, რაც მათ საკუთარი საზოგადოებებიდან მოაქვთ და ასევე თავისუფლებააღკვეთილ პირებთან კონტაქტის შედეგად შეძენილი გამოცდილება და შეხედულებები.

ინსტიტუციური რასიზმი მეტროპოლიის პოლიციის სამსახურში (MPS), ლონდონი.

1999 წელს დამოუკიდებელი კომისიის მიერ ჩატარებული გამოძიების შედეგად დადგენილი იქნა, რომ მეტროპოლიის პოლიცია ინსტიტუციურად რასისტული იყო. მისი პოლიტიკა არ იყო რასისტული, მაგრამ პოლიციის ოფიცრების უმეტესობა თეთრკანიანები იყვნენ და შესაბამისად ისინი "თეთრკანიანი კულტურისთვის დამახასიათებელი ფასეულობებისა და რწმენის" მატარებლები იყვნენ. პოლიციის ოფიცრებს შავკანიან ადამიანებთან ურთიერთობები მხოლოდ კრიმინოგენულ ან კონფრონტაციულ სიტუაციასთან დაკავშირებით ჰქონდათ და შესაბამისად, მათ შავკანიანი ადამიანების მიმართ უარყოფითი სტერეოტიპები ჩამოუყალიბდათ. თავის მხრივ ეს სტერეოტიპები ორგანიზაციის დამოკიდებულებებზე, ფასეულობებზე და თვალსაზრისზე აისახა და მძლავრად მოიკიდა ფეხი ე.წ. "სასადილოს კულტურის" მეშვეობით: ანუ ოფიცრებს შორის სამსახურეობრივი მოვალეობების შესრულების პროცესში აზრთა გაცვლისა და საუბრების შედეგად. ამგვარად, რასიზმი დაწესებულების კულტურის ნორმა გახდა, რის შედეგადაც პოლიციის ოფიცრების თვალსაზრისის ფორმირება ამ მოდელის მიხედვით ხორციელდებოდა. მოცემული ინსტიტუციური რასიზმი ასევე ბრიტანეთის უფრო ფართო საზოგადოებაში არსებული რასიზმის გამოხატულებას წარმოადგენდა.

სტივენ ლოურენსის საგამოძიებო კომისია, გამოძიების შედეგების ამსახველი ანგარიში მომზადდ სერ უილიამ მაკფერსონის მიერ, 1999 წელი, მე-6 თავი.

⁸ ციხეების კვლევის საერთაშორისო ცენტრი, *სახელმძღვანელო დირექტივა 7, საპრობილეების გადაყვანა სამოქალაქო კონტროლის ქვეშ. დემილიტარიზაცია*, 2004.

- **ფართო საზოგადოების სოციალური დამოკიდებულება:** მიუხედავად იმისა, რომ თითქოს, ერთი შეხედვით, თავისუფლების აღკვეთის ადგილები სრულიად მოწყვეტილია გარეშე სამყაროს, სინამდვილეში ეს დაწესებულებები ვაკუუმში არ არსებობს. ამ დაწესებულებებში არსებულ კულტურაზე გავლენას ახდენს უფრო ფართო სოციალური დამოკიდებულებები, მათ შორის საზოგადოებრივი აზრი, მედიის ნარატივი და უფრო ფართო ინსტიტუციურ ჩარჩოში არსებული დომინანტური აზრი, რომლის ფარგლებშიც ადამიანთა თავისუფლების აღკვეთა ხორციელდება. მაგალითად, ლათინური ამერიკის მთელი რიგი ქვეყნების საპყრობილებებში არსებული ძალადობის დონე შესაძლოა ამ ქვეყნების საზოგადოებებში არსებული ძალადობის ანარეკლი იყოს. ზოგ კონტექსტში პოლიცია უფლებამოსილია მიმართოს ძალადობას სისხლის სამართალდარღვევის ჩადენაში ეჭვმიტანილების მიმართ და ეს ნორმალურ ქმედებადაა მიჩნეული, როგორც საზოგადოების, ასევე სისხლის სამართალწარმოებაზე პასუხისმგებელი ინსტიტუტების მიერ. იმისთვის, რომ თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში არსებული კულტურის ძირეული საფუძვლები გააცნობიერონ, მონიტორინგზე პასუხისმგებელმა სტრუქტურებმა ამ დაწესებულებების ფარგლებს გარეთ არსებული მდგომარეობა უნდა შეისწავლონ.

თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში კულტურის ფორმირებას ადამიანები განაპირობებენ. მაგრამ კულტურა რჩება, მაშინ როდესაც ცალკეული პირები მოდიან ან მიდიან სისტემიდან. კულტურის დამკვიდრება და შენარჩუნება სიმბოლოების, ისტორიების, რიტუალებისა და ენის მეშვეობით ხდება, რაც ორგანიზაციას მის ისტორიასთან აკავშირებს და გზავნილს წარმოადგენს იმის თაობაზე, თუ რა არის მნიშვნელოვანი ამ ორგანიზაციის შიგნით.⁹

4. თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში არსებული კულტურის გაცნობა და გააზრება

ორგანიზაციების შიგნით კულტურული მახასიათებლების სხვადასხვა კატეგორიები არსებობს, რომელთაგან ზოგი ადვილად დასანახია, მაშინ როდესაც სხვები ნაკლებად ხილულია.¹⁰ ამგვარად, შეიძლება არსებობდეს შეუსაბამობა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების მიერ საყოველთაოდ გაცხადებულ ფასეულობებსა და ამ ინსტიტუციებში არსებულ რეალურ კულტურას შორის. მონიტორინგზე პასუხისმგებელმა სტრუქტურებმა ამ დაწესებულებების ყველა დონეზე არსებული კულტურული მახასიათებლები უნდა შეისწავლონ, რათა სრულად გააცნობიერონ თავისუფლების აღკვეთის ადგილას არსებული კულტურა. მიუხედავად იმისა, რომ მონიტორინგის სტრუქტურებს, უმეტესწილად, ინტუიტიურად ესმით თუ რა კულტურა არსებობს ასეთ დაწესებულებებში, მათთვისაც რთულია ამ კულტურის ობიექტურად გაანალიზება და შეფასება. ამისთვის დრო და რეგულარული შესწავლაა საჭირო და კულტურის შესწავლისთვის მოკლე ვიზიტები არ არის საკმარისი.

⁹ იხილეთ გ. ჯონსონი, კ. სქოლსი და რ. უიტინგტონი, *კორპორატიული სტრატეგიის შესწავლა*, Pearson Education Limited, მე-8 გამოცემა, გვ. 198 – 199.

¹⁰ ი. შეინი, *ორგანიზაციული კულტურა და ლიდერობა*, Jossey-Bass, მე-3 გამოცემა, გვ. 25 – 37.

ა. კულტურის ხილული გამოვლინებები და მახასიათებლები:¹¹

- **”არტეფაქტები”**, მაგალითად ფიზიკური გარემო, ადამიანების ჩაცმის სტილი, ორგანიზაციული სიმბოლოები, ტერმინოლოგია, მაგალითად ისეთი განსხვავებები, როგორცაა ”პოლიციის ქვედანაყოფები” და ”პოლიციის სამსახური”, რასაც გარკვეული მნიშვნელობა და ქვეტექსტი აქვს. ასეთი მახასიათებლები ადვილად შესამჩნევია მაგრამ საკმაოდ ძნელი გასაშიფრია.
- **დამკვიდრებული ფასეულობები და შეხედულებები**, მაგალითად წერილობით ფორმაში მომზადებული და გაცხადებული პოლიტიკა ან პერსონალის მიერ ჩამოყალიბებული და გაცხადებული პოლიტიკა. ეს პოლიტიკა შეიძლება ისეთ დოკუმენტებში იყოს ასახული, როგორცაა: ორგანიზაციის ხედვის და მისიის ამსახველი გზავნილები, ადამიანის უფლებათა სფეროში არსებული პოლიტიკა, ახლად დაქირავებული პერსონალის მიერ დასადები ფიცი, ეთიკის კოდექსი, ტრენინგის მასალები, პოლიტიკის ამსახველი დირექტივები, მათ შორის პერსონალის დაწინაურებასთან დაკავშირებული დირექტივები, თავისუფლების აღკვეთის ადგილების მართვასთან დაკავშირებით კერძო კომპანიებთან გაფორმებული კონტრაქტები და სხვა.

ნარკოდამოკიდებული პირების მკურნალობის ცენტრში არსებული კულტურის მახასიათებლები, ბრაზილია

2011 წელს გაეროს წამების პრევენციის ქვეკომიტეტმა (SPT) ბრაზილიაში ვიზიტის დროს გამოავლინა, რომ რობერტო მედეიროსის სახელობის ნარკოდამოკიდებულების სამკურნალო ცენტრი თავისი მიმართულებით უფრო სადამსჯელო ხასიათის იყო, ვიდრე თერაპიული. გაეროს წამების პრევენციის ქვეკომიტეტმა ისეთ მატერიალურ კულტურულ მახასიათებლებზე გაამახვილა ყურადღება, როგორცაა ინფრასტრუქტურა და პაციენტებისთვის შეთავაზებული მკურნალობა, რაც უფრო საპყრობილის პირობებს ჰგავდა, ვიდრე საავადმყოფოს პირობებს და მკურნალობას. გარდა ამისა ქვეკომიტეტმა ასევე ისეთ ნაკლებად თვალშისაცემ ასპექტებზე გაამახვილა ყურადღება, როგორცაა მაგალითად ის გარემოება, რომ ”პაციენტებს ხელები ზურგს უკან უნდა ჰქონოდათ, როდესაც ისინი დაწესებულებაში მოძრაობდნენ ან პერსონალს ესაუბრებოდნენ”.

წამების და სხვა არაადამიანური ან ღირსების შემლახველი მოპყრობის პრევენციის ქვეკომიტეტის ანგარიში ბრაზილიაში ვიზიტის შესახებ, 2012 (CAT/OP/BRA/1).

¹¹ კულტურული მახასიათებლების სხვადასხვა კატეგორიები (დონეების მიხედვით) ე. შეინის მიერ იქნა იდენტიფიცირებული, იქვე, გვ. 25 – 37.

ბ. კულტურის ნაკლებად ხილული მახასიათებლები

ვარაუდები და დაშვებები, რომლებიც წარმოადგენს ორგანიზაციის დაუწერელ კანონს იმის თაობაზე, „თუ რატომ არის ყველაფერი ისე, როგორც არის“. ეს შეიძლება ცნობიერ დონეზე არ გამოიხატოს და ამგვარად, ძნელი იყოს გარეშე პირთათვის მისი აღმოჩენა.

III თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში წამებისა და არასათანადო მოპყრობის განმაპირობებელი კულტურული რისკ ფაქტორები

1. ადამიანის უფლებები და წამების პრევენცია თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში

ადამიანის უფლებები მოიაზრებს ყველა ადამიანის ღირსებისა და ფასეულობის აღიარებას და ყველა ადამიანს თანდაყოლილად გააჩნია. ადამიანის უფლებების დაცვასთან დაკავშირებული დებულებები ასახულია საერთაშორისო საზოგადოების მიერ შეთანხმებულ სტანდარტებში, რეგიონალურ ინსტრუმენტებში და ეროვნულ კანონმდებლობაში. საერთაშორისო სამართლის ერთ ერთი უმნიშვნელოვანესი პრინციპის შესაბამისად თავისუფლებააღკვეთილი ადამიანი ყველა თავის უფლებას ინარჩუნებს (სამოქალაქო, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებებს), გარდა იმ უფლებებისა, რომლებიც თავისუფლების აღკვეთასთან დაკავშირებით იზღუდება (მაგ. თავისუფლების უფლება). სახელმწიფოები ვალდებული არიან პატივი სცენ, დაიცვან და უზრუნველყონ თავისუფლებააღკვეთილი პირების უფლებები და ასევე დაიცვან თავისუფლებააღკვეთილი პირები და მათი უფლებები სხვა პირების მიერ ხელყოფისგან.

იმ უფლებებს, რომლებიც თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში უნდა იყოს განსაკუთრებულად დაცული, შემდეგი უფლებები მიეკუთვნება:

- თავისუფლებააღკვეთილი პირების უფლება მოექცნენ ადამიანურად და პატივი სცენ მათ ღირსებას;¹²
- უფლება არ დაექვემდებაროს წამებას, არაადამიანურ, არასათანადო ან ღირსების შემლახველ მოპყრობას და დასჯას.¹³

არასათანადო მოპყრობა შეიძლება სხვადასხვა ფორმით იყოს გამოხატული და იგი შეიძლება დაუდევრობით, გულგრილობით ან ორგანიზაციული პრობლემებით, ან წინასწარგანზრახული ქმედებებით იყოს გამოწვეული.¹⁴ შესაბამისად, არასათანადო მოპყრობის პრევენციის მიზნით აუცილებელია ჰოლისტიკური მიდგომების შემუშავება, რომლებიც თავისუფლებააღკვეთილი პირების ცხოვრების ხარისხთან დაკავშირებულ ყველა ასპექტის შესწავლას და რისკების შემცირებას ისახავს მიზნად ისეთი გარემოს შექმნის გზით, რომელშიც ამ პირების უფლებები დაცული იქნება. სხვა უფლებებს, რომლებიც

¹² საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ, მუხლი 10

¹³ საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების თაობაზე, მუხლი 7; გაეროს წამების წინააღმდეგ კონვენცია

¹⁴ APT/IIIDH, OPCAT: *განხორციელების სახელმძღვანელო*, 2010, გვ 15.

თავისუფლების აღკვეთის პირობებში უნდა იყოს დაცული, მიეკუთვნება სიცოცხლის, ჯანმრთელობის, საკვების, წყლის, განათლების მიღების უფლება, ოჯახის წევრებთან კომუნიკაციისა და კავშირის უფლება, ბავშვთა უფლებები და არა-დისკრიმინაციული დამოკიდებულების უფლება.

არსებობს ინსტრუმენტები, რომლებშიც უფრო დეტალურად არის გაწერილი დახურული ტიპის დაწესებულებებში მოპყრობასთან, უსაფრთხოების უზრუნველყოფის ღონისძიებებთან, მატერიალურ პირობებთან, რეჟიმთან, აქტივობებთან, სამედიცინო მომსახურებასთან და პერსონალთან დაკავშირებული სტანდარტები.¹⁵ გარდა ამისა, თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში ადამიანის უფლებების დაცვის პოლიტიკასა და ღონისძიებებთან დაკავშირებული პრინციპები ადამიანის უფლებების დაცვის თაობაზე საერთაშორისო ხელშეკრულებებშია ასახული და ეს პრინციპები სახელმძღვანელო პრინციპებს წარმოადგენს მოცემულ სფეროში. ასეთ პრინციპებს შორისაა: კანონის უზენაესობა, არა-დისკრიმინაციული დამოკიდებულება, თანასწორობა, ანარიშგება, მონაწილეობრივი მიდგომები, უფლებამოსილებების მინიჭება და სხვა.

ადამიანის უფლებების დანერგვა დახურული ტიპის დაწესებულებებში გულისხმობს პოლიტიკისა და ღონისძიებების შემუშავებას, რომელთა მთავარი ორიენტირი ადამიანი იქნება. პრაქტიკაში ეს ნიშნავს, რომ უნდა დაინერგოს ადამიანის უფლებების ხელყოფისგან დამცავი მექანიზმები და უნდა შეიქმნას კონსტრუქციული გარემო პერსონალისა და თავისუფლებააღკვეთილი პირების ურთიერთპატივისცემის დამკვიდრების გზით. ამის მიღწევა შესაძლებელია, თუ გაცნობიერებული იქნება, რომ ადამიანები, რომელთა თავისუფლება შეზღუდულია, დამოუკიდებლად იმისა, რომ ისინი ეჭვმიტანილი არიან თუ მსჯავრდებულები, მიგრანტები, ფსიქიკური დაავადებების მქონე თუ ნარკოდამოკიდებული პირები, ისინი უპირველეს ყოვლისა ადამიანები არიან. მათ უკვე ისედაც შეზღუდვით თავისუფლება, რაც ერთერთი ყველაზე მძიმე შეზღუდვაა, რასაც ადამიანი შეიძლება დაექვემდებაროს. მათ უფლება აქვთ მოექცნენ ადამიანურად და მათი ღირსების პატივისცემით.

2. თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში კულტურის რა ასპექტები წარმოადგენს წამებისა და არასათანადო მოპყრობის რისკ ფაქტორებს?

დახურული ტიპის დაწესებულებებში კულტურა არ უნდა იყოს ნეგატიური. აღსანიშნავია, რომ ასეთ დაწესებულებებში შეიძლება ჩამოყალიბდეს გარკვეული მიდგომები და ფასეულობები, რომლებიც წინააღმდეგობაშია ადამიანის უფლებების დაცვის პრინციპებთან. გამოცდილება გვაჩვენებს, რომ როდესაც ასეთი დამოკიდებულება და ფასეულობები კულტურული ნორმების სახით მკვიდრდება, ამან შესაძლოა ისეთი ორგანიზაციული ქცევის ჩამოყალიბებას შეუწყოს ხელი, რომელიც არღვევს თავისუფლებააღკვეთილი პირების უფლებებს და ლახავს მათ ღირსებას. შესაბამისად, ასეთი დამოკიდებულება და ფასეულობები არასათანადო მოპყრობის, მათ შორის წამებისა და სხვა არაადამიანური

¹⁵ იხილეთ APT, თავისუფლების აღკვეთის ადგილების მონიტორინგი: პრაქტიკული სახელმძღვანელო დირექტივები, 2004, თავი 4.

მოპყრობის განმაპირობებელ რისკ ფაქტორს წარმოადგენს. წინამდებარე ნაწილში განხილულია თავისუფლების აღკვეთის ადგილებისთვის დამახასიათებელი უარყოფითი მიდგომების ურთიერთდაკავშირებული წყებები (ჩამონათვალი არ არის ამომწურავი).

მნიშვნელოვანია, რომ მონიტორინგზე პასუხისმგებელმა სტრუქტურებმა ყოველთვის თვალყური ადევნონ და გამოავლინონ მსგავსი კულტურული რისკ ფაქტორები. მიუხედავად ამისა, აღსანიშნავია, რომ ზოგი ასეთი კულტურული ფაქტორი შესაძლებელია გარკვეულ ინტერესებთან, იძულებასთან, ინდივიდუალური ანგარიშგების ან კორუფციის არსებობასთან და ასევე თავისუფლებააღკვეთილი პირების არაფორმალური იერარქიასთან იყოს დაკავშირებული. შესაბამისად, ასეთი საკითხების შესწავლამ შესაძლოა, ზოგ შემთხვევებში, თავისუფლებააღკვეთილი პირების, პერსონალის ან ზოგჯერ მონიტორინგის ორგანოების მიმართ სანქციების გატარების რისკი წარმოშვას. მონიტორინგზე პასუხისმგებელმა სტრუქტურებმა "არ ავნოს" პრინციპზე დაყრდნობით უნდა იმოქმედონ.¹⁶

ა. თავისუფლებააღკვეთილი პირები არ იმსახურებენ მათი უფლებების დაცვას

მოცემულმა თვალსაზრისმა შეიძლება სხვადასხვა გამოხატულება შეიძინოს. ასეთ შემთხვევებში თავისუფლებააღკვეთილი ადამიანი აღიქმება როგორც უფრო უარესი ან უუფლებო ადამიანი, რადგანაც მან დაკარგა ეს უფლებები, როდესაც რაღაც სამართალდარღვევა ჩაიდინა ან ქვეყანაში არალეგალურად ჩავიდა. ფართოდ გავრცელებული თვალსაზრისით, "კრიმინალები" იმსახურებენ, რომ მათ ცუდად მოექცნენ, რადგანაც ეს მათი სასჯელის ნაწილია. მაგრამ ასეთი თვალსაზრისი ეწინააღმდეგება იმ პრინციპს, რომ სასჯელი მხოლოდ თავისუფლების აღკვეთით უნდა შემოიფარგლოს, რადგანაც, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ასეთი დამოკიდებულების შედეგად თავისუფლებააღკვეთილი პირები მუდმივად დაექვემდებარებიან სხვადასხვა გზით დასჯას. სამართალდამცავი ორგანოების მიერ კანონის დარღვევა იმითაა გამართლებული, რომ სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენაში ეჭვმიტანილი პირის დეკუმანიზაცია ხდება, ან მიჩნეულია, რომ პოლიცია ამაღლებულ მიზანს ემსახურება, მაგალითად დანაშაულთან ან ტერორიზმთან ბრძოლას.¹⁷

ბ. პიროვნულობის (ინდივიდუალობის) დაკარგვა

როდესაც თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში მუშაობა რუტინული ხდება, ჩნდება იმის საფრთხე, რომ თავისუფლებააღკვეთილმა პირებმა პერსონალის თვალში დაკარგონ პიროვნულობა და აღქმებოდნენ როგორც "უსულო საგნები".¹⁸ ასეთი დამოკიდებულება შეიძლება აისახოს საერთო პოლიტიკაში ან ავტომატურ რეაგირებაში, რაც

¹⁶ პრინციპი "არ ავნოს" გულისხმობს, რომ მონიტორინგს მუდმივად უნდა ახსოვდეთ იმ ადამიანების უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, ვინც მათ ინფორმაციას აწვდით. მონიტორინგის მოქმედებები ან უმოქმედობა, როგორც მინიმუმ, საფრთხეს არ უნდა უქმნიდეს თავისუფლებააღკვეთილ პირებს, მათ ნათესავებს, დაწესებულების პერსონალს ან სხვა ადამიანებს, რომლებსაც მათთან კონტაქტი აქვთ. ასევე, იხილეთ წამების პრევენციის ასოციაცია, *თავისუფლების აღკვეთის ადგილების მონიტორინგზე პასუხისმგებელი პირებისთვის ინსტრუქციები no. 4: მონიტორინგის შედეგად სანქციების დაკისრების რისკის შემცირება*, 2012; და OHCHR, *პროფესიონალთა ტრენინგის სერია No. 7, სახელმძღვანელო ადამიანის უფლებების დაცვასთან დაკავშირებული მონიტორინგის სფეროში*, 2001, გვ 88.

¹⁷ ბ. დ. ფიჩი, "პოლიციის გადაცდომების ფსიქოლოგიის გაგება", *პოლიციის უფროსი, ტომი 78*, 2011, გვ. 24–27.

¹⁸ ი. გოფმანი, "დახურული ტიპის დაწესებულებების მახასიათებლები: პერსონალისა და თავისუფლებააღკვეთილ პირებს შორის ურთიერთობები", *ციხეები - ინსტიტუციონალური და ორგანიზაციული ცვლილებები*, დ. კრესეი, International Thomson Publishing, 1961, გვ. 68.

თავისუფლება აღკვეთილი პირების უფლებებს არღვევს, რადგანაც ყველა მათგანზე ერთნაირად ვრცელდება ინდივიდუალური რისკის შეფასებისა და ამ ადამიანების საჭიროებებისა და მდგომარეობის გათვალისწინების გარეშე. მაგალითად, როდესაც თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში კონტროლის დამყარება და შენარჩუნება უმთავრესი პრიორიტეტი ხდება, პერსონალმა შესაძლოა ხშირად, რუტინულად მიმართოს თავისუფლება აღკვეთილი პირების ფიზიკურ შეზღუდვას წესების უმნიშვნელო დარღვევების შემთხვევაშიც კი, ან ფიზიკური შეზღუდვის საშუალებები გამოიყენოს დამრღვევების დასასჯელად, ნაცვლად იმისა, რომ ასეთი საშუალებები მხოლოდ უკანასკნელი ზომის სახით იყოს გამოყენებული.¹⁹ ქიმიური შეზღუდვის საშუალებების გამოყენება (ქცევის გასაკონტროლებლად ანტიფსიქოზური და სხვა მედიკამენტების გამოყენება) საკმაოდ ფართოდაა გავრცელებული, თუმცა ქცევის მართვის სხვა უფრო მისაღები მეთოდები არსებობს. ასეთ ვითარებებში მაღალია არასათანადო მოპყრობის რისკი.

გ. დისკრიმინაცია

დისკრიმინაცია დამახასიათებელია თავისუფლების აღკვეთის ადგილებისთვის და სხვადასხვა ასპექტით ვლინდება. დისკრიმინაცია ხდება ეთნიკური, რელიგიური, სექსუალური ორიენტაციის, სქესის და მრავალი სხვა ნიშნით. თავისუფლება აღკვეთილ პირებს შორის ძალიან ბევრია სოციალურად დაუცველი და მარგინალიზებული პირი, ხოლო პერსონალის დემოგრაფიასთან მიმართებაში, ასეთ შემთხვევებში, კონტრასტი ძალიან დიდია. ზოგადად, თუ საზოგადოებისთვის დამახასიათებელია უმცირესობების მიმართ ურყოფითი, დამამცირებელი და ქედმაღლური დამოკიდებულება, იგი თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში მომუშავე პერსონალსაც და სხვა თავისუფლება აღკვეთილ პირებსაც ახასიათებთ ხოლმე. ასეთი დამოკიდებულება შეიძლება იმ შემთხვევებშიც ჩამოყალიბდეს, როდესაც ამ დაწესებულებების პერსონალს ხშირად უმცირესობებთან მხოლოდ კონფრონტაციულ გარემოებებში უწევს ურთიერთობა.

დისკრიმინაციული დამოკიდებულების გამო ადამიანები, რომლებიც მარგინალიზებულ ჯგუფებს მიეკუთვნებიან, უფრო ხშირად ექვემდებარებიან ფიზიკურ და სიტყვიერ შეურაცხყოფას. დისკრიმინაციის შედეგად მათი უფლებების უგულვებელყოფა ხდება. მაგალითად, პაკისტანში არსებული მდგომარეობის ამსახველი ანგარიშის შესაბამისად ციხეებში რელიგიური უმცირესობების წარმომადგენლები უფრო ცუდ პირობებში იმყოფებიან და ხშირად პატიმრების მხრიდან ძალადობის მსხვერპლი ხდებიან.²⁰

დისკრიმინაცია შეიძლება ასევე წინდაუხედაობით იყოს გამოწვეული და ასევე იმ გარემოებით, რომ სისტემები ხშირად არ არის მორგებული კონკრეტული ჯგუფების საჭიროებებს. ამის შედეგად, ადამიანებს არ ეძლევათ თავისი უფლებებით სარგებლობის საშუალება სხვა თავისუფლება აღკვეთილ პირებთან თანაბარ პირობებში. თვითნებური დაკავების წინააღმდეგ გაეროს სამუშაო ჯგუფის მიერ დისკრიმინაციის საკითხებზე მომზადებულ ანგარიშში გამოთქმულია შემოფოთება იმის გამო, რომ "ზოგ ქვეყნებში უნარშეზღუდული პირები, ნარკოდამოკიდებული ადამიანები ან შიდსით დაავადებულები

¹⁹ წამების პრევენციის ევროპული კომიტეტი, *CPT სტანდარტები* (CPT/Inf/E (2002) 1–გადაისინჯა 2011 წელს) გვ. 60.

²⁰ აშშ-ს სახელმწიფო დეპარტამენტი, 2011 წლის ანგარიში პაკისტანში ადამიანის უფლებათა დაცვის თვალსაზრისით არსებული მდგომარეობის შესახებ.

თავისუფლების აღკვეთის ისეთ დაწესებულებებში არიან განთავსებული, რაც შეუსაბამოა მათი ჯანმრთელობის მდგომარეობასთან და ხშირად მათთვის მკურნალობა არ არის ხელმისაწვდომი.²¹

დისკრიმინაცია თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში მყოფი სექსუალური უმცირესობების წინააღმდეგ

გაეროს წამების საკითხებზე სპეციალური წარმომადგენლის განცხადებით ”თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში ჩვეულებრივ საკმაოდ მკაცრი იერარქია არსებობს და ის ადამიანები, რომლებიც ამ იერარქიის ქვედა საფეხურზე აღმოჩნდებიან, მაგალითად გეები, ლესბოსელები, ბისექსუალები და ტრანსგენდერი ადამიანები, ხშირად ორჯერ ან სამჯერ უფრო მეტ დისკრიმინაციას ექვემდებარებიან, ვიდრე სხვა თავისუფლებააღკვეთილი პირები.”

გაეროს უმაღლესი კომისარი ადამიანის უფლებების საკითხებზე, *დისკრიმინაციული კანონმდებლობა, პრაქტიკა და ძალადობის აქტები ადამიანების სექსუალური ორიენტაციისა და გენდერული იდენტურობის საფუძველზე*, 2011 (A/ HRC/19/41).

თავისუფლებააღკვეთილი ქალები ხშირად დისკრიმინაციის სხვადასხვა ფორმებით გამოხატულების ობიექტები ხდებიან. თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში მყოფი ქალები განსაკუთრებით დაუცველი არიან როგორც პერსონალის, ასევე სხვა თავისუფლებააღკვეთილი პირების სექსუალური ძალადობისგან. პენიტენციური სისტემები, რომლებიც მამაკაცი მსჯავრდებულებისთვის იყო განკუთვნილი, თავისი ხასიათით ისეთი ორგანიზაციებია, სადაც ძირითადად მამაკაცები დომინირებენ და ხშირად ასეთი დაწესებულებები არ არის მორგებული ქალების საჭიროებებზე, მათ შორის ქალების ფსიქოლოგიურ, სოციალურ და ჯანდაცვასთან დაკავშირებულ საჭიროებებზე.²² გარდა ამისა, თავისუფლების აღკვეთის პირობებში ყოფნა ქალებზე უფრო მძიმე ზეგავლენას ახდენს, ვიდრე მამაკაცებზე. რადგანაც ქალებისთვის განკუთვნილი საპრობილემების რაოდენობა უფრო მცირეა, ქალი მსჯავრდებულები ხშირად მოწყვეტილი არიან თავიანთ ოჯახებს, რადგანაც მათ შორს მდებარე სასჯელსრულების დაწესებულებებში ათავსებენ და გარდა ამისა, ქალები უფრო მეტად განიცდიან სოციალურ იზოლაციას იმის გათვალისწინებით, რომ პატიმარი ქალების მიმართ უფრო მეტი სტიგმა არსებობს.

²¹ ადამიანის უფლებათა კომისიის სამუშაო ჯგუფის ანგარიში დაკავების პირობების თაობაზე, 2003 წლის დეკემბერი, (E/CN.4/2004/3).

²² UNODC და UNAIDS, ქალები და აივ-ი საპრობილემების პირობებში, 2008.

დ. უსაფრთხოება უმთავრესი მნიშვნელობისაა

ხშირად თავისუფლების აღკვეთის ადგილების წარმატებული მუშაობის შეფასება იმ გარემოების გათვალისწინებით ხდება, თუ რამდენად ჰქონდა ადგილი უსაფრთხოებასთან დაკავშირებულ ინციდენტებს. შესაბამისად, ხშირად უსაფრთხოება უმთავრესი მნიშვნელობის ხდება თავისუფლებააღკვეთილი პირების უფლებების საზიანოდ. მაგალითად, საფრანგეთის პოლიციაში გავრცელებული იყო დაკავებული და თავისუფლებააღკვეთილი პირებისთვის სათვალეებისა და ლიფების ჩამორთმევა უსაფრთხოების მოსაზრებების გამო. საფრანგეთის ეროვნულმა პრევენციულმა მექანიზმმა დაასკვნა, რომ ეს უსაფრთხოების ინტერესებსა და თავისუფლებააღკვეთილი პირების ღირსებას შორის დისბალანსს ქმნიდა და არაპროპორციული ზომა იყო იმის გათვალისწინებით, რომ ასეთი შეზღუდვების გზით რეალურად მცირე რაოდენობის ინციდენტების პრევენცია მიიღწეოდა.²³

ე. ძალადობის კულტურა

ძალადობის კულტურა მაშინ ყალიბდება, როდესაც საზოგადოებაში და სისტემაში დამკვიდრებულია აზრი, რომ თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში ძალადობა მისაღებია და ნორმალურია. ეს იმ შემთხვევებში ხდება, როდესაც იძულება და ძალადობა გამართლებულად ან მისაღებად მიიჩნევა და პერსონალი ასეთ ზომებს სისტემატიურად მიმართავს, მაგალითად აღიარების მისაღებად ან წესრიგის დასაცავად. ძალადობა ასევე მაშინ იდგამს ფეხს, როდესაც ხელისუფლება ტოლერანტულად არის განწყობილი ასეთი ქმედებების მიმართ, თავად მხარს უჭერს ასეთ დამოკიდებულებას, ან არ აკონტროლებს და აღმოფხვრის დაკავებულ და მსჯავრდებულ პირებს შორის ძალადობას. ხშირად ასეთი მდგომარეობა დაკავებული პირების არაფორმალური იერარქიების არსებობასთან არის დაკავშირებული. აღსანიშნავია, რომ ასეთი დამოკიდებულება უარყოფითად აისახება როგორც თავისუფლებააღკვეთილ პირებზე, ასევე დაწესებულებების პერსონალზე.

ვ. უფლებამოსილების პირადი სარგებლის მიზნით გამოყენება

პერსონალი, რომელიც თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში მუშაობს, შეიძლება ფიქრობდეს, რომ მათ უფლება აქვთ გამოიყენონ თავისი თანამდებობრივი უფლებამოსილება პირადი სარგებლის მიღების მიზნით. ეს შეიძლება იმით იყოს განპირობებული, რომ პერსონალს მიაჩნია, რომ მათი ანაზღაურება არ არის სამართლიანი, ან მენეჯმენტი საკმარისად არ უჭერს მათ მხარს მუშაობის პროცესში. გარდა ამისა, პერსონალს შეიძლება მიაჩნდეს, რომ მათ დამატებითი შემოსავალი ესაჭიროებათ ცხოვრების იმ სტილისთვის, რასაც ისინი ეწევიან.²⁴

²³ Contrôleur général des lieux de privation de liberté, *Rapport d'activité*, 2008, გვ. 89 – 90.

²⁴ მსოფლიო ბანკი, *ახალგაზრდობა გაუმჯობესებული მმართველობის მხარდასაჭერად, მოდული IV: კორუფციის განმაპირობებელი მიზეზები*. <http://info.worldbank.org/etools/docs/library/35971/mod04.pdf>

ძალადობის კულტურა მოლდავეთის ციხეებში

2010 წელს მოლდავეთში ვიზიტის შედეგად წამების პრევენციის ევროპულმა კომიტეტმა (CPT) აღნიშნა, რომ ბენდერის #12 ციხეში ძალადობისა და დაშინების კულტურა გამოვლინდა. ეს დაკავშირებული იყო პატიმრების არაფორმალური იერარქიის არსებობასთან და იმ გარემოებასთან, რომ საპყრობილის პერსონალს მიაჩნდა, რომ ასეთი მოქმედებები აუცილებელი იყო წესრიგის დასაცავად. აღსანიშნავია, რომ ძალადობა გამოვლინდა არა მხოლოდ პატიმრებს შორის, არამედ ასევე ციხის პერსონალის მხრიდანაც, რაც განსაკუთრებით ღამის საათებში ხდებოდა. პატიმრებს, რომლებიც ძალადობის მსხვერპლი იყვნენ, აიძულებდნენ გადაეხადათ თანხები ციხის "ლიდერებისთვის" ან ციხის პერსონალისთვის მათი უსაფრთხოების დაცვისთვის ან იმისთვის, რომ მათთვის თავი გაენებებინათ და აღარ გამხდარიყვნენ ძალადობის მსხვერპლი.

მოლდავეთის მთავრობისთვის მომზადებული ანგარიში წამების, არასათანადო და ღირსების შემლახველი მოპყრობისა და დასჯის პრევენციის ევროპული კომიტეტის ვიზიტის თაობაზე (CPT), რომელიც 2010 წლის 21-27 ივლისში შედგა.

როდესაც კორუფცია ღრმადაა ფესვგადგმული საზოგადოებასა და სახელმწიფო ინსტიტუტებში, ამ დაწესებულებების პერსონალმა შესაძლოა მიიჩნიოს, რომ "ასე არის საჭირო მუშაობა" და შესაბამისად, დარწმუნებული არიან, რომ იმის ალბათობა, რომ მათ ამხელენ ასეთ ქმედებებში ან დასჯიან, ძალიან დაბალია. ზოგ შემთხვევებში, პერსონალი თავისი კოლეგების ან ხელმძღვანელობის მხრიდან ზეწოლას ექვემდებარება, რომ კორუფციულ რეკეტში მიიღონ მონაწილეობა. ასეთი დამოკიდებულება ხელს უწყობს იმას, რომ გარკვეული პატიმრები უფრო პრივილეგიურ მდგომარეობაში აღმოჩნდებიან ხოლმე, რადგანაც ისინი ქრთამს იხდიან (ხშირად პატიმრების იერარქიის შიგნით ფარული მორიგება არსებობს), ან განსაკუთრებით ექსტრემალურ შემთხვევებში, პერსონალი წამებას მიმართავს ან პატიმრების ნათესავების დაშინებას ეწევა ფულის გამოძალვის მიზნით.²⁵

ზ. "ჩვენ" და "ისინი"

საზოგადოდ თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში, ხშირად, პერსონალსა და თავისუფლებააღკვეთილ პირებს შორის მკვიდრდება დამოკიდებულება "ჩვენ" და "ისინი". პერსონალი შეიძლება ეჭვით და უნდობლობით ეკიდებოდეს თავისუფლებააღკვეთილი პირების ქცევას და განზრახვას, ან შეიძლება მენეჯმენტის ყურადღების მიპყრობის თვალსაზრისით პერსონალი და თავისუფლებააღკვეთილი პირები ერთმანეთს კონკურენციას უწევდნენ.²⁶ შეიძლება პერსონალს, ზოგადად, ჩამოუყალიბდეს ისეთი დამოკიდებულება საზოგადოებისა და თავისი ხელმძღვანელობის მიმართ, როდესაც მათ სჯერათ, რომ "არავის ესმის, თუ რა რისკს ექვემდებარებიან ისინი თავისი სამსახურებრივი

²⁵ The Guardian, კორუფცია ერაყში: თქვენს შვილს აწამებენ და იგი მოკვდება თუ თქვენ არ გადაიხდით ფულს, 2012 წლის 16 იანვარი.

²⁶ ა. კოილი, ციხეების მართვა გარდაქმნების პირობებში, ციხეების კვლევის საერთაშორისო ცენტრი, 2002, გვ. 77.

მოვალეობების შესრულების პროცესში.²⁷ კვლევებმა აჩვენა, რომ მართლწესრიგის დამყარების სფეროში დამოკიდებულება "ჩვენ" და "ისინი" უფრო პოლიციის ოფიცრების მხრიდან იძულების ფორმების გამოყენებაში პოულობს ასახვას.²⁸ ციხეებში პერსონალის მხრიდან მსგავსი დამოკიდებულება პატიმრებს შორის მაღალ ფსიქოლოგიურდამაბულობას იწვევს.²⁹

თ. დაუსჯელობის კულტურა

დაუსჯელობის კულტურა მაშინ იჩენს თავს, როდესაც ზოგადად ტოლერანტული დამოკიდებულება არსებობს თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში ადამიანის უფლებების დარღვევების მიმართ და იმ პირებს, რომლებიც ასეთ დარღვევებს ჩადიან, არ უწყვეთ ამაზე პასუხისგება და მათ მიმართ არ არის დაწყებული სისხლის, სამოქალაქო, ადმინისტრაციული ან დისციპლინური წარმოება³⁰, ან როდესაც ასეთი დარღვევებისთვის გათვალისწინებული სანქციები იმდენად მსუბუქია, რომ ისინი არ უზრუნველყოფენ ასეთი ქმედებების აღმოფხვრას. პერსონალს შორის არსებული გარიგება დარღვევების გაუცხადებლობის თაობაზე, რომელიც ასევე ცნობილია '*esprit de corp*-ის სახელით' (როდესაც კოლეგები არ გათქვამენ ერთმანეთის მიერ ჩადენილ დარღვევებს და ქმედებებს), ასევე ხელს უწყობს დაუსჯელობის კულტურის ჩამოყალიბებას. დაუსჯელობის შეგრძნება მაშინ იკიდებს ფეხს, როდესაც მართლმსაჯულების სისტემა არ უწყობს ხელს ანგარიშვალდებულებას, პასუხისმგებლობის დაკისრებას, მათ შორის მიუკერძოებელ გამოძიებას და სამართალდამრღვევების დასჯას. გაეროს წამების პრევენციის საკითხებზე სპეციალური წარმომადგენლის აზრით ბევრ ქვეყანაში წამებისა და სხვა არასათანადო მოპყრობის განმაპირობებელი ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზია დაუსჯელობა.³¹

²⁷ ზემოხსენებული დოკუმენტის მომზადების პროცესში მონაწილე პენიტენციური სისტემის რეფორმირების სფეროს ექსპერტის შესაბამისად.

²⁸ ტერილი და სხვები, "პოლიციის კულტურა და იძულება", კრიმინოლოგია, ტომი 41, გამოცემა 4, 2003, გვედი. 1003-1034.

²⁹ ა. ლეიბლინგი "რატომ არის მნიშვნელოვანი ციხის პერსონალის კულტურა", ციხეებში ძალადობის კულტურა, ბაირნი, ტექსტი და ჰამერი, ალინ და ბაკონი, 2007, გვ. 105.

³⁰ გაეროს განახლებული პრინციპები ადამიანის უფლებების დაცვის ხელშეწყობის თაობაზე დაუსჯელობასთან ბრძოლის გზით (2005) (E/CN.4/2005/102/Add.1)

³¹ გაეროს წამების, სხვა არასათანადო მოპყრობის და დასჯის საკითხებზე სპეციალური მომხსენებლის შუალედური ანგარიში, 2010 (A/65/273).

სისტემატიური წამება და დაუსჯელობის კულტურა ნეპალში

2011 წელს წამების წინააღმდეგ გაეროს კომიტეტმა დაადგინა, რომ ნეპალში წამების სისტემატიური პრაქტიკა იყო რაც განპირობებული იყო ადამიანის უფლებების დარღვევებთან მიმართებაში სრულიად შემწყნარებლური დამოკიდებულებით და დაუსჯელობის შეგრძნების არსებობით. კომიტეტის მიერ მიღებული ინფორმაციის მიხედვით ქვეყანაში წამების კრიმინალიზაცია არ განხორციელებულა და წამების ან მსგავსი დარღვევების შემთხვევების გამოძიება ან დამნაშავეების დასჯა არ ხდებოდა. პოლიცია ხშირად უარს ამბობდა წამების მიზეზების დდგენაზე ან აღრიცხვაზე და გამოძიებაც დაყოვნებებით და არაეფექტურად ხორციელდებოდა. იმის გამო, რომ ადამიანის უფლებების ასეთი დარღვევებისთვის მხოლოდ დისციპლინური ან ზედმეტად მსუბუქი სანქციები იყო გათვალისწინებული, დაუსჯელობის კულტურამ კიდევ უფრო მძლავრად მოიკიდა ფეხი. უფრო მეტიც, მთელ რიგ შემთხვევებში ნეპალის არმიის მაღალი რანგის ოფიცრებს, რომლებიც იმხილებოდნენ წამებაში და დაკავშირებულები იყვნენ ადამიანების გაქრობის საქმეებთან, გაეროს სამშვიდობო მისიებში მონაწილეობის უფლება ეძლეოდათ, რაც თავის მხრივ კიდევ უფრო ამკვიდრებდა იმ გზავნილს, რომ "ძალადობის ჩამდენები დაუსჯელები რჩებიან".

წამების წინააღმდეგ კომიტეტის ანგარიში, 2012 (A/67/44), Annex XIII

3. სად შეიძლება გამოვლინდეს რისკ ფაქტორები?

ა. დომინანტური კულტურები და სუბკულტურები

თავისუფლების შეზღუდვის დაწესებულებების სისტემაში ზოგადად არსებული დომინანტური კულტურის გარდა სხვადასხვა დაწესებულებებში შეიძლება ასევე რამოდენიმე სუბკულტურა გამოვლინდეს (მაგალითად, სხვადასხვა ციხეებში ან პოლიციის განყოფილებებში შეიძლება სრულიად განსხვავებული კულტურა არსებობდეს). დიდი ბრიტანეთის ყოფილი პოლიციის ოფიცრის თანახმად იგი "პოლიციის ერთერთ სადგურში დაკავებული პირის გარდაცვალების შემთხვევის გამოძიებაში იღებდა მონაწილეობას. მოცემულ დაწესებულებაში არსებული კულტურა სრულიად განსხვავდებოდა პოლიციის სხვა განყოფილებებში არსებული კულტურისგან. აქ გამეფებული კულტურის შესაბამისად პოლიციელი შეუბრალებელი უნდა ყოფილიყო და ძალადობა მენეჯმენტის სტრუქტურის ნაწილი იყო". აღსანიშნავია, რომ პოლიციის განყოფილებებში, დანაყოფებში, ასევე თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში პერსონალის სხვადასხვა დონეებზე შეიძლება სხვადასხვა სუბკულტურა არსებობდეს. გარდა ამისა, ხშირად, თავისუფლების აღკვეთის ისეთ ადგილებში, როგორებიცაა ციხეები, პატიმრებშიც არსებობს სხვადასხვა სუბკულტურა, რაც არსებით ზეგავლენას ახდენს როგორც პატიმრების, ასევე პერსონალის ცხოვრებაზე. ნეგატიური სუბკულტურა, რომელიც პატიმრების თვით-მართვის სისტემის ან არაფორმალური იერარქიის ნაწილს წარმოადგენს, განსაკუთრებული რისკ ფაქტორია, რომელიც წამებას და სხვა არაადამიანურ და ღირსების შემლახველ მოპყრობას უწყობს ხელს.

ბ. თავისუფლებააღკვეთილი პირების არაფორმალური იერარქიები

თავისუფლებააღკვეთილი პირების არაფორმალური იერარქიების არსებობა განსაკუთრებით ციხეებშია დამახასიათებელი და ისინი ძლიერ სუბკულტურას ქმნიან კულტურულ რისკ ფაქტორებთან კომბინაციაში. ხშირად ასეთ იერარქიებს ნათელი სტრუქტურა და წესები გააჩნიათ, რომელთა შესრულება მუქარით, დაშინებით და ძალადობით არის უზრუნველყოფილი. ასეთი იერარქიები ხშირად ციხის გარეთ მოქმედ ბანდფორმირებებთან ან შეიარაღებულ ჯგუფებთან არის დაკავშირებული. პატიმრების იერარქიები ზოგჯერ ალტერნატიული ადმინისტრაციის სახით ფუნქციონირებენ. ისინი "საწევრო გადასახადებს" აგროვებენ, ამკვიდრებენ ისეთი "პრივილეგიებისთვის" გადასახადის გამოძალვის სისტემას, რომლებიც პატიმრებს ისედაც ეკუთვნით. ამგვარად ისინი პატიმრის ცხოვრების ყველა ასპექტს აკონტროლებენ, დაწყებული ტელეფონით სარგებლობის უფლებით, დამთავრებული ნათესავებთან შეხვედრებით და ადმინისტრაციასთან კონტაქტით. ასეთი იერარქიები ხშირად ციხეებში უკანონო საქონლით, მათ შორის ნარკოტიკებით ვაჭრობას აკონტროლებენ.

პატიმრების არაფორმალური იერარქია სომხეთის ციხეში

„კრიმინალური ავტორიტეტების სტრუქტურა“, რომელიც ადმინისტრაციასთან თანამშრომლობით ფუნქციონირებს, ისეთ პოლიტიკურ პარტიას წააგავს, რომელსაც ფაშისტური იდეოლოგია და სტრუქტურა გააჩნია. ყველა მსჯავრდებული, რომელიც პენიტენციურ დაწესებულებაში ხვდება, ვალდებულია გადაუხადოს ასეთ "პარტიას" საწევრო შესატანი. ვერავინ ვერ ბედავს ამის წინააღმდეგ გამოსვლას. ყოველთვიური გადასახადი 5,000- 10,000 სომხურ დრამს შეადგენს. ამ გადასახადის აკრეფა ყოველ საკანში დამოუკიდებლად ხორციელდება.... ყოველი ახალი პატიმარი საკნის კუთხეში გაყავთ და "პარტიის" არსის თობაზე განმარტებებს აძლევენ, ასევე უხსნიან თუ რა სახის სასჯელს დაიმსახურებს იგი, თუ ამ წესს არ დაემორჩილება”.

ცხოვრება პენიტენციურ დაწესებულებებში, DITORD/OBSERVER #8, 2009, სომხეთის ჰელსინკის კომიტეტი.

მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი არაფორმალური იერარქია ოფიციალურად აღიარებული არაა, პერსონალი შეიძლება მას ეყრდნობოდეს ან გარიგებაში შევიდეს ამ იერარქიის წარმომადგენლებთან წესრიგის დაცვის მიზნით. ეს განსაკუთრებით ისეთ შემთხვევებში ხდება, როდესაც რესურსების ან გამოცდილების უკმარისობის პრობლემა დგას და პოლიტიკური ოპოზიციის ჩახშობისა და საჩივრების შეჩერების აუცილებლობა არსებობს, ან კორუფციული გარიგებით ქრთამის გამოძალვის მიზნით. ლიდერი პატიმრები ხშირად ციხის ადმინისტრაციასაც მართავენ. ასეთი იერარქიები არა მხოლოდ საფრთხეს უქმნის თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში მართლწესრიგის დაცვას, არამედ, ასევე მაღალი რისკის სიტუაციას ქმნის ციხის შიგნით პატიმრების დაშინების თვალსაზრისით, რის გამოც მსჯავრდებული ადამიანებისადმი უთანასწორო მოპყრობა მკვიდრდება.³² იერარქიები ძირითადად ლიდერების ინტერესებს ემსახურება იმ ადამიანების ინტერესების საზიანოდ,

³² წამების პრევენციის ევროპული კომიტეტი (CPT), კომიტეტის მიერ 2010 წლის 10-21 მაისის ვიზიტის შესახებ სომხეთის მთავრობისთვის მოწმადებული ანგარიში.

რომლებიც ამ იერარქიის დაბალ საფეხურზე იმყოფებიან და ხშირად მარგინალიზებულ ჯგუფებს მიეკუთვნებიან.

გ. თავისუფლებააღკვეთილი პირების თვით-მართვის სისტემები

ოფიციალურად აღიარებული პატიმრების თვით-მართვის სისტემები პატიმრებს ეყრდნობა, რომლებსაც დაწესებულებისა და ყოველდღიური ცხოვრების მართვაში სხვადასხვა როლი ეკისრებათ. ამ სისტემების შიგნით პატიმრებს ზოგჯერ გარკვეულ როლს აკუთვნებენ ან ზოგჯერ ამ როლის შესრულება მონაცვლეობით ხდება, მაგალითად ასეა საჭმლის მომზადებასთან დაკავშირებით. გაეროს წამების პრევენციის ქვეკომიტეტის მიხედვით ასეთ სისტემებს თუმცა პოზიტიური ზეგავლენა აქვთ თავისუფლებააღკვეთილი პირების ყოველდღიური ცხოვრების ხარისხის გაუმჯობესებაზე, მაგრამ ასეთ პირობებში ასევე შესაძლებელია ძალაუფლების ბოროტად გამოყენება და ძალადობა "სხვა დაუცველი პატიმრების ინტრესების საზიანოდ, ხოლო იმ შემთხვევებში, როდესაც სისტემა სათანადოდ არ რეგულირდება, იგი ასევე იძულებას და გამოძალვას უწყობს ხელს".³³

პატიმრების თვით-მართვის სისტემა ბენინის ციხეებში

გაეროს წამების პრევენციის ქვეკომიტეტმა (SPT) 2008 წელს ბენინის ციხეებში ვიზიტის შედეგად შეშფოთება გამოხატა იქ მყოფი პატიმრების თვით-მართვის სისტემებთან დაკავშირებით. კონტოუს ციხეში დირექტორმა პატიმრებს თავად დააკისრა მრავალი ფუნქციის შესრულება, მათ შორის საპრობილის ყოველი ბლოკის "უფროსის" ფუნქციის შესრულება, პატიმრების შემოწმება საკნების ჩაკეტვის დროს, საპირფარეშოებისა და საშხაპეების მართვა, ასევე "უხუცესთა კომიტეტის" შექმნა, რომელიც პრობლემურ სიტუაციებს დაარეგულირებდა. პატიმრები, რომლებსაც ციხის დირექტორმა ზემოხსენებული ფუნქციები დააკისრა, მის წინაშე ანგარიშვალდებულები იყვნენ და სპეციალური ფორმა ეცვათ. SPT-ის დასკვნის შესაბამისად სისტემა "უთანასწორობას აყალიბებდა და ადამიანის უფლებების დარღვევას უწყობდა ხელს. პრობლემები ციხის ცხოვრების ყველა სფეროში იჩენდა თავს, მათ შორის ისეთ ასპექტებში, თუ ვის უნდა ჰქონოდა საკანი დასაძინებლად, ვის ექნებოდა წყალი და საკვები, ვინ უნდა დაქვემდებარებოდა დამატებით შეზღუდვებს ან ვინ უნდა დასჯილიყო; ასევე ვის უნდა ემუშავა სხვა პატიმარზე, ვინ იღებდა ყველაზე მეტ სარგებელს სხვის ხარჯზე და სხვა".

წამების, არასათანადო და ღირსების შემლახველი მოპყრობისა და დასჯის პრევენციის ევროპული ქვეკომიტეტის ანგარიში ბენინში ვიზიტის თაობაზე, 2011 (CAT/OP/BEN/1).

³³ წამების პრევენციის ქვეკომიტეტის მეოთხე ყოველწლიური ანგარიში, 2011 წლის 3 თებერვალი (CAT/C/46/2), გვ. 15-16.

4. კულტურის გაუარესება თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში

თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში კულტურა შეიძლება გაუარესდეს, როგორც ამ დაწესებულებების შიგნით, ასევე მათ ფარგლებს გარეთ არსებულ გარემოში ცვლილებებზე რეაქციის სახით, რაც დამატებით რისკს ფაქტორს წარმოადგენს, რომელიც წამებას და არასათანადო მოპყრობას განაპირობებს. მაგალითად, 2010 წელს გაეროს სპეციალურმა მომხსენებელმა წამების საკითხებზე აღნიშნა, რომ საბერძნეთში უკანონო მიგრანტების რაოდენობის არსებითი გაზრდის შედეგად სასაზღვრო პუნქტები და საიმიგრაციო ცენტრები, სადაც ამ პირების განთავსება ხდება, "კრიზისულ ვითარებაში აღმოჩნდა.³⁴ სასაზღვრო დაცვა დიდი დატვირთვით მუშაობდა და ოფიცრები სტრესულ მდგომარეობაში ჩავარდნენ, რადგანაც "უპრეცედენტო რაოდენობის მიგრანტების დაკავება უნდა განეხორციელებინათ რესურსების კატასტროფული უკმარისობის პირობებში". შესაბამისად, ისინი აგრესიულად ექცეოდნენ დაკავებულ პირებს და რამდენიმე შემთხვევაში საჩივარი იქნა წარდგენილი დაკავების პროცესში არასათანადო მოპყრობის თაობაზე.

IV. ადამიანის უფლებათა დაცვის კულტურა თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში

1. რას ნიშნავს ადამიანის უფლებათა დაცვის კულტურის გარდაქმნა?

ადამიანის უფლებათა დაცვის კულტურის გარდაქმნაში იგულისხმება "პროცესი, რომლის შედეგადაც ორგანიზაცია უფრო ინკლუზიური იქნება და ადამიანის ღირსება, ფასეულობა და უფლებები სრულად იქნება აღიარებული და დაცული".³⁵ ეს ნიშნავს, რომ უნდა გარდაიქმნას თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში არსებული ზოგადი დამოკიდებულება და გაზიარებული ფასეულობები, რაც ჩანაცვლებული უნდა იყოს ადამიანის ღირსების პატივისცემით, კანონის უზენაესობის პრინციპის დანერგვით, არა-დისკრიმინაციული და თანასწორი დამოკიდებულებით, ანგარიშგებით, თავისუფლებააღკვეთილი პირების უფლებამოსილების გაზრდით და მონაწილეობრივი მიდგომებით.

კულტურა აღიარებულია როგორც ორგანიზაციის ერთ-ერთი მახასიათებელი, რომლის გარდაქმნა უაღრესად რთულია.³⁶ შესაბამისად, ადამიანის უფლებების დაცვის სფეროში კულტურის გარდაქმნას დრო სჭირდება. არ არის ადვილი შეიცვალოს ღრმად გამჯდარი რწმენა და აზრი იმის შესახებ, თუ რატომ უნდა ხდებოდეს გარკვეული რამ ისე, როგორც ეს ხდება. ხშირად თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში მომუშავე პერსონალს სკეპტიკური დამოკიდებულება აქვს ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებით. მათ მიაჩნიათ, რომ ასეთ შემთხვევაში თავისუფლებააღკვეთილ პირებს გარკვეული პრივილეგიები უნდა მიენიჭოთ პერსონალის საჭიროებების და ინტერესების საზიანოდ. რეალობაში, თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში კულტურის გარდაქმნას და ადამიანის უფლებათა დაცვის ხელშეწყობას უაღრესად დიდი სარგებლის მოტანა შეუძლია როგორც პერსონალისთვის, ასევე თავისუფლებააღკვეთილი პირებისთვის.

³⁴ გაეროს წამების, სხვა არასათანადო მოპყრობის და დასჯის საკითხებზე სპეციალური მომხსენებლის შუალედური ანგარიში საბერძნეთში ვიზიტის თაობაზე (2010 წლის 10-20 ოქტომბერი) (A/ HRC/16/52/Add.4).

³⁵ ონტარიოს ადამიანის უფლებათა დაცვის კომისია, ადამიანის უფლებები და მართლწესრიგის დაცვა: ორგანიზაციული ცვლილებების გატარება და მათი მდგრადობის უზრუნველყოფა, 2011, გვ. 8.

³⁶ ამონარიდი ი. შეინის ნაშრომიდან.

2. ადამიანის უფლებათა დაცვის კულტურის გარდაქმნისგან მიღებული სარგებელი

ადამიანის უფლებების დაცვის კულტურის გარდაქმნა აუმჯობესებს, როგორც თავისუფლებადკვეთილი პირების ცხოვრების ხარისხს, ასევე პერსონალის სამუშაო პირობებს. მსოფლიოს ყველაზე პრობლემურ ციხეებში არსებულ გამოცდილებაზე დაყრდნობით ციხეების კვლევის საერთაშორისო ცენტრმა დაასკვნა, რომ "ციხეებში ადამიანის უფლებების დაცვის კულტურის გარდაქმნა პრაგმატული მოსაზრებების გამო არის გამართლებული, რადგანაც ასეთი მიდგომა ეფექტურად მუშაობს. ეს არ ნიშნავს, რომ ციხის მართვის სფეროში ლიბერალური ან რბილი მიდგომები უნდა დაინერგოს მართვის ასეთი სტილი ციხეების მართვის ყველაზე უსაფრთხო და ეფექტური გზაა.³⁷ ძალადობისა და კონფრონტაციის კლიმატის გარდაქმნას წვლილი შეაქვს პერსონალის უსაფრთხოების უზრუნველყოფაში და აუმჯობესებს მათ სამუშაო განწყობას.

ამ გარდაქმნების სარგებლიანობას შოტლანდიის სახელმწიფო ჰოსპიტალის მაგალითი ადასტურებს. მოცემული საავადმყოფო დახურული ტიპის დაწესებულებაა სულიერად დაავადებული ადამიანებისთვის, რომლებიც ნებაყოფლობით ან სავალდებულო წესით არიან ამ საავადმყოფოში მოთავსებულები. ეს უკანასკნელი კატეგორია სისხლის სამართლის და ფსიქიკური ჯანმრთელობის შესახებ კანონმდებლობის მოთხოვნების შესაბამისად არის ამ საავადმყოფოში მოთავსებული. საავადმყოფო კრიტიკას ექვემდებარებოდა პაციენტებისადმი მოპყრობასთან დაკავშირებით, რის შედეგადაც მენეჯმენტმა ადამიანის უფლებების დაცვაზე ორიენტირებული მიდგომები დანერგა. მოცემულ პროცესში საავადმყოფოს პერსონალი, მეურვეები და პაციენტები იღებდნენ მონაწილეობას. გარდაქმნები 2002-2004 წლებში მიმდინარეობდა და ამ პროცესის ფარგლებში ჩატარდა არსებული პრაქტიკის და პოლიტიკის შეფასება ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროს აუდიტის მიერ, შემუშავდა ადამიანის უფლებათა დაცვის ქარტია და მოწინავე პრაქტიკის ამსახველი სახელმძღვანელო დირექტივები, ჩატარდა ტრენინგები ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროში. ქვემოთ ასახულია ჩატარებული დამოუკიდებელი შეფასების შედეგები.

³⁷ ა. კოილი, ციხეების მართვა ადამიანის უფლებების დაცვაზე ორიენტირებულ მიდგომებზე დაყრდნობით, ციხეების კვლევის საერთაშორისო ცენტრი, 2009, გვ. 9.

შოტლანდიის დახურული ტიპის ფსიქიატრიულ დაწესებულებაში ადამიანის უფლებების დაცვის კულტურის გარდაქმნით მიღებული სარგებელი

- "ჩვენ" და ისინი" კულტურა გარდაიქმნა და მისი ჩანაცვლება მოხდა პოზიტიური და კონსტრუქციული ატმოსფეროთი, რომელიც ხელს უწყობს პერსონალსა და პაციენტებს შორის პატივისცემაზე დამყარებული ურთიერთობების დამკვიდრებას
- პერსონალის სამუშაოთი კმაყოფილების დონე გაიზარდა
- პაციენტების კმაყოფილების დონე გაიზარდა მკურნალობასა და ზრუნვასთან დაკავშირებით
- პერსონალის განცხადებით ისინი ნაკლებ სტრესს და დაძაბულობას გრძნობენ
- პერსონალის განცხადებით მათ ნაკლებად "ემინიათ" ადამიანის უფლებების დაცვაზე ორიენტირებული მიდგომების და უკეთ ესმით, თუ როგორ უნდა გააკეთონ არჩევანი, ასევე უკეთა აქვთ გაცნობიერებული საკუთარი უფლებები.

შოტლანდიის ადამიანის უფლებათა დაცვის კომისია, *ადამიანის უფლებები ჯანდაცვის სფეროში: ეფექტური მუშაობა. სახელმწიფო საავადმყოფოში ადამიანის უფლებათა დაცვაზე ორიენტირებული მიდგომის დანერგვის შეფასება*, 2009.

თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში ადამიანის უფლებათა დაცვაზე ორიენტირებული მიდგომების დანერგვა წამებისა და სხვა არაადამიანური მოპყრობის აღმოფხვრაზე მიმართული ზომების განხორციელების პარალელურად უნდა მიმდინარეობდეს, რადგანაც ეს ხელს შეუწყობს ისეთი გარემოს შექმნას, რომელშიც დარღვევებისა და ძალადობის ალბათობა არსებითად შემცირდება.

თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში არსებული კულტურის გარდაქმნის რამდენიმე გზა არსებობს: ეტაპობრივი, არამიზანდასახული, ან მიზანდასახული. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში, ნათლად გაწერილი სამოქმედო გეგმა მუშავდება. თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში ადამიანის უფლებების დაცვის კულტურის გარდაქმნასთან დაკავშირებით მზარეცეპტი არ არსებობს. პროცესი და მიდგომები სოციო-პოლიტიკური კონტექსტის გათვალისწინებით უნდა დაიგეგმოს და გარდაქმნების გატარების პოლიტიკური ნება უნდა არსებობდეს. ავტორიტარული რეჟიმის დამარცხების შემდეგ გარდამავალ ეტაპზე მყოფ ქვეყნებში რეფორმების გატარებისთვის პოლიტიკური ნება აშკარადაა გამოხატული და რეფორმები სწრაფი ტემპებით ხორციელდება ხოლმე. გარდა ამისა, ადამიანის უფლებების დაცვის პრინციპები უფრო მისაღებია დემოკრატიული სახელმწიფოებისთვის, ვიდრე არადემოკრატიული სახელმწიფოებისთვის.

მიუხედავად ამისა, აღსანიშნავია, რომ არსებულ კვლევებზე და გამოცდილებაზე დაყრდნობით³⁸ შესაძლებელია იმ ძირითადი ფაქტორების გამოყოფა, რომლებსაც წვლილის

³⁸ იხილეთ: ტ. ჯ. ქამინგსი და გ.გ. უორლი, *ორგანიზაციული განვითარება და ცვლილებები*, South-Western College Publishing, მე-9 გამოცემა, 2009, გვ. 526 – 528.

შეტანა შეუძლიათ კულტურულ ცვლილებებში. ასეთ ფაქტორებს მიეკუთვნება ორგანიზაციული კულტურის გარდაქმნაზე ორიენტირებული კარგად დაგეგმილი ინიციატივები, ისევე როგორც სხვა ფაქტორები, რომლებიც დროთა განმავლობაში ცვლილებების დამკვიდრებას უწყობს ხელს. მონიტორინგის ორგანოებს მნიშვნელოვანი როლის შესრულება შეუძლიათ მოცემულ პროცესში.

3. ორგანიზაციული კულტურის გარდაქმნაზე მიმართული ინიციატივები

როდესაც მიღებულია გადაწყვეტილება თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში კულტურის გარდაქმნის თაობაზე, ამის მისაღწევად შეიძლება მნიშვნელოვანი რეფორმების გატარება გახდეს საჭირო. ადამიანის უფლებების დაცვის კულტურის გარდაქმნა შეიძლება უფრო ფართო ინსტიტუციონალური რეფორმების ერთ ერთი კომპონენტი იყოს. ქვემოთ მოყვანილია რამოდენიმე კომპონენტი, რომლებსაც წვლილის შეტანა შეუძლიათ კულტურის გარდაქმნაზე ორიენტირებული პროცესის ეფექტურობაში. ზოგი ღონისძიება, რომელიც კულტურის გარდაქმნაზეა ორიენტირებული, შეიძლება დამოუკიდებლად განხორციელდეს.

ა. მონაწილეობრივი პროცესი

გამოცდილებამ აჩვენა, რომ კულტურის გარდაქმნაზე ორიენტირებული ინიციატივები უფრო ეფექტურია, თუ ისინი მონაწილეობრივი მიდგომების გამოყენებით ხორციელდება, კერძოდ პერსონალის, თავისუფლებააღკვეთილი პირების და საჭიროების შემთხვევაში, საზოგადოების წევრების მონაწილეობით მიმდინარეობს. არსებობს იმის რისკი, რომ თუ პერსონალი ან თავისუფლებააღკვეთილი პირები, ან პერსონალის ასოციაციები მიიჩნევენ, რომ რეფორმები კოსმეტიკური ხასიათისაა, ან ისინი მხოლოდ სხვა მხარის მდგომარეობის გაუმჯობესებას ემსახურება, ისინი შეიძლება შეეწინააღმდეგონ რეფორმების გატარებას. პროცესში ორივე მხარის ჩართვა ეხმარება მხარეების ინტერესების გამოვლენას და გათვალისწინებას. მონაწილეობრივი მიდგომა იმის საშუალებას იძლევა, რომ ყველა მხარის ინტერესები იყოს გათვალისწინებული.

ბ. ხელმძღვანელობა

თავისუფლების აღკვეთის ადგილების ხელმძღვანელობა გარდაქმნებით დაინტერესებული უნდა იყოს და ჩართული ამ პროცესებში, რათა ცვლილებები რეალურად განხორციელდეს. ეს ნიშნავს, რომ ხელმძღვანელობას უნდა ესმოდეს ორგანიზაციის ისტორია, თუ რა ეტაპზე იმყოფება ორგანიზაცია ამჟამად, გაცნობიერებული უნდა ჰქონდეს გარდაქმნების აუცილებლობა და ხელმძღვანელობამ უნდა დასახოს ახალი მიმართულებები.³⁹ გარდა ამისა, ხელმძღვანელობამ უნდა აჩვენოს, რომ გარდაქმნები განუხრელად გატარდება და მან თავისი ქმედებებით და მაგალითით უნდა გაამყაროს ეს რწმენა. ზოგადად, ხელმძღვანელები, რომლებიც პასუხისმგებელი არიან და პატივისცემით ეკიდებიან ადამიანებს,⁴⁰ გააჩნიათ ქარიზმა და პერსონალის ნდობას იმსახურებენ⁴¹ უფრო ადვილად აღწევენ ადამიანების გარდაქმნების პროცესში ჩართვას და ამ მიმართულებით წარმატების მიღწევას.

³⁹ იხილეთ ა. კოილი, ციხეების მართვა გარდაქმნების პირობებში, ციტატა, თავი 4.

⁴⁰ ავტორის მიერ გამოკითხული ავსტრალიის ციხის ყოფილი დირექტორი.

⁴¹ ა. კოილი, ციხეების მართვა გარდაქმნების პირობებში, ციტატა, გვ. 72.

გ. პარადიგმის ცვლილება: ადამიანის უფლებათა დაცვაზე დაფუძნებული ნათელი ხედვა

კულტურის პოზიტიური მიმართულებით გარდაქმნისთვის შეიძლება საჭირო გახდეს ორგანიზაციის მისიის ახალი განაცხადის⁴² ან მენეჯმენტის ახალი ფილოსოფიის შემუშავება, რომელიც ადამიანის უფლებების დაცვის პრინციპებზე იქნება დამყარებული და ადამიანებზე იქნება ორიენტირებული. რადგანაც დახურული რეჟიმის დაწესებულებები უფრო ფართო ბიუროკრატიული სისტემის ნაწილს წარმოადგენს და კანონმდებლობით რეგულირდება, პოლიტიკის ან კანონმდებლობის გარდაქმნამ შეიძლება ასევე წვლილი შეიტანოს პარადიგმის ცვლილებაში. თუმცა გარდაქმნების ეფექტურად გატარებისთვის, ახალი ხედვა ხელმძღვანელობის მიერ უნდა იყოს განცხადებული, განმარტებული, წერილობით ფორმაში ჩამოყალიბებული და ორგანიზაციის შიგნით გავრცელებული. ასეთი განაცხადი მოკლე, რეალისტური და პერსონალისთვის რეალური მნიშვნელობის მატარებელი და მუშაობის დროს გამოსაყენებელი იყოს.⁴³ შემდეგ ეტაპზე ორგანიზაციული გარდაქმნები უნდა გატარდეს ახალი ხედვის შესაბამისად.

დ. ოპერაციული სტრუქტურა

თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში არსებულმა ოპერაციულმა სტრუქტურამ შეიძლება გავლენა იქონიოს იმაზე, თუ რას და რატომ აკეთებს ორგანიზაცია. უფრო ფართო დონეზე კულტურის გარდაქმნა შეიძლება გულისხმობდეს თავისუფლების აღკვეთის ადგილების ისეთი სახელმწიფო სტრუქტურის დაქვემდებარებაში გადაცემას, რომელიც თავისი ფილოსოფიით უფრო შეესაბამება ამ როლის შესრულებას. მაგალითად, პენიტენციური სისტემა შეიძლება შინაგან საქმეთა სამინისტროდან იუსტიციის სამინისტროს დაქვემდებარებაში გადაეცეს, რაც ხელს შეუწყობს ციხეების დემილიტარიზაციას და მათ ისეთ ინსტიტუტებად გარდაქმნას, რომლებიც რეაბილიტაციის მიზანს ემსახურება; პატიმრები, მტრის ნაცვლად მოქალაქეებად აღიქმებიან.⁴⁴

თავად ინსტიტუტების შიგნით კულტურის გარდაქმნა შეიძლება მათ სტრუქტურულ გარდაქმნებზე იყოს ორიენტირებული და გადაისინჯოს პერსონალის მანდატი, მაგალითად, მათი როლი რეაბილიტაციაზე ორიენტირებული უნდა იყოს ნაცვლად იმისა, რომ დახმარებას უწევდნენ სისხლის სამართლის გამოძიებას, ასევე შეიძლება გადაისინჯოს ანგარიშგება, ან პერსონალს მიენიჭოს ისეთი ფუნქციები, რომ ისინი პატიმრების საჭიროებებზე და კეთილდღეობაზე ორიენტირებულები იყონ. ასეთი ფუნქციები უნდა მიენიჭოს, მაგალითად, პოლიციის წინასწარი დაკავების ცენტრის ოფიცრებს, ან საიმპიგრაციო სამსახურის დაკავების ცენტრის საქმის წარმოებაზე პასუხისმგებელ პერსონალს.

⁴² ტ. ჯ. ქამინგსი და გ.გ. უორლი, ციტატა, გვ 526.

⁴³ გაერთიანებული სამეფოს ყოფილი პოლიციელი, რომელიც გამოკითხული იყო დოკუმენტის მომზადების პროცესში.

⁴⁴ ციხეების კვლევის საერთაშორისო ცენტრი, დირექტივა 7, ციხეების დაქვემდებარება სამოქალაქო კონტროლს, დემილიტარიზაცია, 2004.

ყაზახეთის ციხეების დემილიტარიზაცია

წამების წინააღმდეგ გაეროს კომიტეტმა 2001 წელს შემუშავებულ დასკვნებში განაცხადა, რომ ყაზახეთში რეფორმების ერთ ერთი უმნიშვნელოვანესი მიღწევა პენიტენციური სისტემის იუსტიციის სამინისტროს დაქვემდებარებაში გადაცემა იყო. კომიტეტმა რეკომენდაცია გასცა, რომ "უნდა დასრულდეს პენიტენციური სისტემის შინაგან საქმეთა სამინისტროს დაქვემდებარებიდან იუსტიციის სამინისტროს დაქვემდებარებაში გადასვლის პროცესი".

გაეროს წამების წინააღმდეგ კომიტეტი, *დასკვნები ყაზახეთის მგომარეობასთან დაკავშირებით*, 2001 (UN-Doc. A/56/44(SUPP)).

ე. პოლიტიკა და პროცედურები

პოლიტიკა და პროცედურები შესაბამისობაში უნდა იყოს ადამიანის უფლებების დაცვაზე ორიენტირებულ საერთო მიზანთან. უზრუნველყოფილი უნდა იყოს, რომ თავისუფლებადკვეთილი პირების უფლებების შეზღუდვასთან დაკავშირებული ზომების თაობაზე გადაწყვეტილება ინდივიდუალურ საფუძველზე იქნეს მიღებული, საჭიროებების, კანონიერებისა და პროპორციულობის შეფასების მიხედვით. ყოველთვის ადამიანის უფლებების დაცვის სტანდარტების პრაქტიკაში ამოქმედება ადვილი როდია. გაეროს წამების ქვეკომიტეტის (SPT) ექსპერტების მიერ შემუშავდა პრაქტიკული სახელმძღვანელო დირექტივები⁴⁵, ხოლო წამების პრევენციის კომიტეტმა (CPT)⁴⁶ ასევე რეკომენდაციები შეიმუშავა ამ საკითხებთან დაკავშირებით. ამ ორგანოების მიერ ხშირად რეკომენდებული ღონისძიებებია:

- ანგარიშგების ეფექტური სისტემები
- საჩივრების განხილვის დამოუკიდებელი მექანიზმები
- ნათელი დისციპლინური პროცედურები
- დამოუკიდებელი მონიტორინგი
- დინამიური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა (უსაფრთხოების დაცვა პერსონალსა და თავისუფლებადკვეთილ პირებს შორის პოზიტიური ურთიერთობების ჩამოყალიბების გზით)⁴⁷
- არასათანადო მოპყრობის წინააღმდეგ ფუნდამენტური და ეფექტური მექანიზმების არსებობა
- ინდივიდუალური რისკების შეფასება
- მიზნობრივი ზომებისა და აქტივობების დანერგვა პატიმრების სოციალური რეინტეგრაციის მიზნით

⁴⁵ გაეროს წამების პრევენციის ქვეკომიტეტის ფაკულტატიური პროტოკოლის საფუძველზე ჩამოყალიბდა (OPCAT). იხილეთ: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/opcat/index.htm>

⁴⁶ იხილეთ www.cpt.coe.int

⁴⁷ "პერსონალის მიერ პოზიტიური ურთიერთობების ჩამოყალიბება პატიმრებთან სამართლიანი და მტკიცე მიდგომების საფუძველზე, პატიმრების პირადი სიტუაციის გაცნობიერება და ინდივიდუალურ პატიმრებთან დაკავშირებული რისკების ობიექტური შეფასება". იხილეთ ევროსაბჭოს მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაციები წევრი სახელმწიფოებისთვის ციხის ადმინისტრაციების მიერ უვადო პატიმრობამისჯილი პირების და ხანგრძლივი პატიმრობამისჯილი პირების მართვასთან დაკავშირებით (Rec(2003)23).

ვ. სიმბოლიკა და ენა

როდესაც პენიტენციური დაწესებულებების წარსული იმიჯის შეცვლის აუცილებლობა არსებობს, შესაძლებელია ორგანიზაციის სიმბოლიკისა და ენის გადასინჯვა გახდეს საჭირო. მაგალითად, ჩრდილოეთ ირლანდიაში უწყსრიგობების დასრულების შემდეგ დამოუკიდებელმა კომისიამ დაასკვნა, რომ ოლსტერის სამეფო პოლიციის "ენა და სიმბოლიკა" კონფლიქტის ერთერთ მხარესთან ასოცირებული და პოლიტიზებული იყო.⁴⁸ შესაბამისად, მას ჩრდილოეთ ირლანდიის პოლიციის სამსახური დაერქვა და პოლიციელის ფიცი და სიმბოლიკა შეიცვალა, რათა უზრუნველყოფილი ყოფილიყო ჩრდილოეთ ირლანდიის ორი ძირითადი თემის მიმართ ნეიტრალობა.⁴⁹ სიმბოლიკის ტრანსფორმაციას მნიშვნელოვანი ზეგავლენა ჰქონდა ორგანიზაციის კულტურაზე ადამიანის უფლებების თვალსაზრისით.⁵⁰

ზ. ფიზიკური გარემო

თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში არსებული ფიზიკური გარემო შეიძლება ხელს უწყობდეს, ან პირიქით აფერხებდეს ადამიანის უფლებათა დაცვაზე ორიენტირებული მიდგომების დანერგვას. ასეთი დაწესებულებების არქიტექტურა თავისუფლების აღკვეთის სფეროში არსებულ ფილოსოფიას ასახავს. მიუხედავად იმისა, რომ ზოგჯერ ამ დაწესებულებების რადიკალური სახეცვლილება შეუძლებელია, ასეთი მიდგომა ხელს უწყობს კულტურის გარდაქმნას. ადამიანის უფლებებზე ორიენტირებული თავისუფლების აღკვეთის ადგილის მოდელის სახით შეიძლება დავასახელოთ ალექსანდრე მაკონოჩის ცენტრი ავსტრალიაში, ციხე, რომელიც 2009 წელს გაიხსნა.⁵¹ ავსტრალიის პენიტენციური და კორექციის სამსახურის განცხადებით მოცემული საპრობილე ღია ტიპის კამპუსის ფორმით იყო დაპროექტებული და თავისუფლების აღკვეთაზე მიმანიშნებელი ინფრასტრუქტურა და საშუალებები მინიმუმამდე იქნა დაყვანილი, ხოლო პატიმრების განთავსების ბლოკები საქალაქო ტიპის საცხოვრებლის მოდელით აშენდა, რაც საპრობილის აქტივობების შესახებ წარმოდგენის შექმნის საშუალებას იძლეოდა.⁵² საკნები ისეა დაპროექტებული, რომ ისინი კოტეჯების ტიპისაა და პატიმრებს განმარტოებისა და პირადი სივრცის ქონის საშუალება აქვთ და ყოველდღიურ ცხოვრებასთან დაკავშირებულ ასპექტებში უფრო დამოუკიდებელი

⁴⁸ ჩრდილოეთ ირლანდიის პოლიციის შემსწავლელი დამოუკიდებელი კომისია, *ახალი დასაწყისი: ჩრდილოეთ ირლანდიის პოლიცია*, 1999, თავი 17.

⁴⁹ ჩრდილოეთ ირლანდიის პოლიციის საბჭო, *ადამიანის უფლებათა დაცვის თვალსაზრისით არსებული მიდგომარეობის შესწავლა: გეების, ლესბოსელების, ბისესუალებისა და ტრანსგენდერების უფლებების დაცვა*, 2012, გვ. 40; გ. ელისონი "მსოფლიოს ნებისმიერ ქვეყანაში სამართალდამცავი სტრუქტურების დემოკრატიული გზით მუშაობის უზრუნველყოფის მზა რეცეპტი?: ჩრდილოეთ ირლანდიაში პოლიციის რეფორმა, პოლიტიკური გარდაქმნები და კონფლიქტის დარეგულირება", *პოლიციის კვარტალური პუბლიკაცია*, ტომი 10, 2007, გვ. 251; მ. ლემბი, "ადამიანის უფლებათა დაცვის კულტურა: ჩრდილოეთ ირლანდიაში პოლიციის რეფორმა, სამართალდამცავ სფეროში პოლიტიკისა და პრაქტიკის ჟურნალი, 2008, გვ. 389.

⁵⁰ მ. ლემბი, იქვე

⁵¹ ჯ. სტანჰოუპი, *ადამიანზე ორიენტირებული საპრობილე*, 2012: <http://rightnow.org.au/topics/bill-of-rights/the-prisoner-as-a-human-being/>

⁵² ACT გამოსასწორებელი სამსახური, ალექსანდრე მაკონაჰის ცენტრის საინფორმაციო ბუკლეტი, 2010. იხილეთ: http://www.cs.act.gov.au/custodial_operations

არიან. პატიმრები თავად იმზადებენ საჭმელს, განკარგავენ საკუთარ ბიუჯეტს და ტრენინგს და მხარდაჭერას იღებენ პერსონალისგან. ვიზიტებისთვის/პაემნებისთვის განკუთვნილ ტეროტორიაზე სასიამოვნო ატმოსფეროა, იქვეა კაფე და პატიმრებს თავიანთი ოჯახის წევრებთან ერთად ეზოს ტეროტორიაზე პიკნიკის მოწყობა და საჭმლის მომზადება შეუძლიათ.

თ. პერსონალის დაქირავება და გათავისუფლება

კულტურის პოზიტიური გარდაქმნა გულისხმობს, რომ ორგანიზაციის სხვადასხვა დონეზე პერსონალის უნარების და გამოცდილება ასახავს ორგანიზაციის ფასეულობებს, პოლიტიკას, როლს და ოპერაციულ სტრუქტურას. ეს შეიძლება ასევე გულისხმობდეს პერსონალის დაქირავებას, რომელიც წარმომავლობით ეთნიკური უმცირესობების ჯგუფიდან არის. საშუალო მენეჯმენტის დონეზე ისეთი პერსონალი უნდა მუშაობდეს, რომელიც დაინტერესებულია გარდაქმნების გატარებაში, შეუძლიათ ლიდერობა, სხვა ადამიანების დარწმუნება და დაქვემდებარებული პერსონალის მიერ ახალი პროცედურების დაცვის უზრუნველყოფა.

შვედეთის საიმეგრაციო სამსახურის დაკავების ცენტრის პერსონალის დემოგრაფია

შვედეთის საიმეგრაციო სამსახურის დაკავების ცენტრში ადამიანის უფლებების კულტურის გარდაქმნაზე მიმართული ღონისძიებების ფარგლებში უსაფრთხოების კერძო სამსახური ჩანაცვლებული იქნა "სოციალური მუშაკებით, კონსულტანტებით და იმ ადამიანებით, რომლებსაც დახურული რეჟიმის დაწესებულებებში მუშაობის გამოცდილება გააჩნიათ, რათა სენსიტიური ასპექტები უკეთ ყოფილიყო გათვალისწინებული".

გრანტ მიტჩელი, შვედეთში თავშესაფრის მაძიებლები, 2001.

გარდაქმნების პროცესი შეიძლება ასევე გულისხმობდეს ახალი ორგანიზაციული სტრუქტურისა და სტილისთვის შეუფერებელი პერსონალის სამსახურიდან დათხოვნას. მაგალითად, 2004 წელს საქართველოში პოლიციის რეფორმირების პროცესში გარკვეული სამსახურები დაიხურა და დანაყოფების რესტრუქტურისა და იმ პერსონალის დათხოვნა მოხდა, რომლებიც კორუფციასა და სხვა უკანონო ქმედებებში იყვნენ ჩართული⁵³. სულ დაახლოებით სამართალდამცავ სტრუქტურებში მომუშავე პერსონალის ნახევარი იქნა დათხოვნილი.⁵⁴ დარჩენილი პოლიციელების ხელფასი დაახლოებით 10-ჯერ გაიზარდა და ახალი პოლიციის ფორმები შეიკერა.⁵⁵ მიუხედავად იმისა, რომ რეფორმირების ამ პროცესს გარკვეული ნაკლოვანებებიც ახასიათებდა,⁵⁶ მთლიანობაში, პოლიციის მუშაობა

⁵³ აღსანიშნავია, რომ იმ ოფიცრების ნაწილი, რომლებიც კორუფციის ან უკანონო პრაქტიკაში მონაწილეობის გამო დაითხოვეს პოლიციიდან, მოგვიანებით სასჯელადსრულებს, პრობაციისა და იურიდიული დახმარების სამინისტრომ დაასაქმა ციხეებში თანამშრომლებად.

⁵⁴ მ. დევლინი, *რეფორმირების პროცესი: საქართველოს პოლიციის რეფორმირება, 2004 – 2006, პრინცტონის უნივერსიტეტი, ინოვაციები წარმატებული საზოგადოების შესაქმნელად*, 2010. www.princeton.edu/successfulsocieties; ჯ. ბოდა და კ. კაკაჩია, *საქართველოში პოლიციის რეფორმირების თვალსაზრისით არსებული მიმდინარე ვითარება*, შეიარაღებული ძალების დემოკრატიული კონტროლის ქენევის ცენტრი (DCAF), 2005.

⁵⁵ იქვე

⁵⁶ იქვე

გაუმჯობესდა და გარდა ამისა პოლიციის მიერ დაკავებული პირებისადმი მოპყრობაც საგრძნობლად გაუმჯობესდა.⁵⁷

2012 წელს აკაპულკოს მერმა (მექსიკა) განაცხადა, რომ იგი ქალაქის პოლიციის 1700 თანამშრომლიდან 500 პოლიციელს დაითხოვს, რადგანაც მათ წარმატებით ვერ გაიარეს ტესტირება, რომლებიც კორუმპირებული პოლიციელების გამოვლენაზე იყო მიმართული.⁵⁸ ასეთი განცხადება 2011 წელს მექსიკის ადამიანის უფლებათა დაცვის კომისიის მიერ ანგარიშის გამოქვეყნებას მოყვა, რომელშიც აღწერილი იყო ნარკოტიკების ამოღებასთან დაკავშირებული ღონისძიებების გატარების დროს პოლიციის მიერ უკანონო ქმედებები.

ი. ტრეინინგი

ტრეინინგი გვეხმარება იმის უზრუნველყოფაში, რომ პერსონალს კარგად ესმოდეს ახალი ორგანიზაციული მიზნები, პოლიტიკა, პროცედურები და ადამიანის უფლებების დაცვასთან დაკავშირებული ასპექტები. აქცენტი თეორიაზე კი არ უნდა გაკეთდეს, მაგალითად ადამიანის უფლებების დაცვის სტანდარტებზე, არამედ უნდა განმარტებული იქნას, თუ რას გულისხმობს ეს პრაქტიკაში, რაც დისკუსიებისა და პრაქტიკული მაგალითების განხილვის გზით მიიღწევა. კულტურის გარდაქმნის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია ტრეინინგის პროცესში ყურადღების გამახვილება ახალ როლზე და ამოცანებზე.⁵⁹ ტრეინინგი უფრო ეფექტური იქნება თუ მას გამოცდილი ტრენერები ატარებენ, რომლებსაც კარგად ესმით მუშაობის ოპერაციული ასპექტები და პერსონალის წინაშე ყოველდღიურად არსებული ამოცანები და გამოწვევები.⁶⁰

ტრეინინგი და ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნებში პენიტენციური სისტემის დემილიტარიზაცია

ციხეების კვლევის საერთაშორისო ცენტრის თანახმად, მიუხედავად იმისა, რომ ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნებში საპყრობილები შინაგან საქმეთა სამინისტროს დაქვემდებარებიდან გადაეცა იუსტიციის სამინისტროს დაქვემდებარებაში, ახალი ხელმძღვანელი პერსონალისთვის გათვალისწინებული სასწავლო კურსების უმეტესობა ძირითადად 50%-ით სამხედრო ტრეინინგისგან შედგებოდა. ანუ, სასწავლო პროგრამაში ცვლილებები კი არ იქნა შეტანილი, არამედ არსებულ პროგრამას დაემატა ახალი ნაწილი, მაშინ როდესაც ტრეინინგის პროგრამა ფუნდამენტურ გადასინჯვას საჭიროებდა”.

ციხეების კვლევის საერთაშორისო ცენტრი, ციხეების ”დემილიტარიზაცია” აღმოსავლეთ და ცენტრალურ ევროპაში”, ანგარიში.

⁵⁷ წამების პრევენციის ევროპული კომიტეტი (CPT), საქართველოს მთავრობისთვის მომზადებული ანგარიში 2010 წლის 5-15 თებერვლის განმავლობაში კომიტეტის ვიზიტის თაობაზე (CPT/Inf (2010) 27).

⁵⁸ გამოცემა ”იურისტი”, აკაპულკოს მერი 500 პოლიციელს დაითხოვს კორუფციისთვის, 202 წლის 3 მოემბერი, <http://jurist.org/paperchase/2012/11/acapulco-mayor-to-fire-500-police-officers-for-corruption.php>

⁵⁹ს. ჰარფილდი, ”პარადიგმა და არა პროცედურა: ინგლისსა და უელსში პოლიციაში კულტურული გარდაქმნების გატარებასთან დაკავშირებული გამოწვევები”, სამართლისა და სოციალური ასპექტების შესახებ პერიოდული გამოცემა, ტომი 4, 2009, გვ. 91.

⁶⁰ წამების პრევენციის ასოციაციისა (APT) და ექსპერტების თანახმად, რომლებთანაც ავტორმა ჩაატარა ინტერვიუები.

კ. ზედამხედველობა და მართვა

როგორც უკვე დავინახეთ არაფორმალური წესები, რომლებსაც დაწესებულებების მენეჯერები ამკვიდრებენ საზოგადოებისგან „ჩუმი თანხმობის“ მიღების პირობებში, ხშირად უფრო მეტ გავლენას ახდენს თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში არსებულ კულტურაზე, ვიდრე ფორმალური წესები და პოლიტიკა. შეუძლებელია არასათანადოდ შეაფასო ისეთი უმთავრესი პრინციპების მნიშვნელობა, როგორცაა სათანადო ზედამხედველობა, პერსონალის შეფასება და მუშაობის ხარისხის უზრუნველყოფა წახალისებისა და სანქციების დანერგვის გზით. დიდი ბრიტანეთის ყოფილი პოლიციის ოფიცრის სიტყვებით ”პოლიტიკა უნდა შესრულდეს, ანუ უნდა გყავდეთ ადამიანები, რომლებიც ახალი პოლიტიკის პოპულარიზაციას მოახდენენ, მუდმივად მიაქცევენ ყურადღებას მის შესრულებას და გამოავლენენ პოლიტიკიდან გადახრისა და გადაცდომების შემთხვევებს. ასეთ მენეჯერებს ყოველთვის აქვთ წარმოდგენა დაწესებულების შიგნით არსებულ ვითარებაზე”.

„თავიდან პერსონალის მხოლოდ მცირე რაოდენობა უჭერდა მხარს გარდაქმნების გატარებას, ხოლო უმეტესობა კი ფიქრობდა ”მოდის ვნახოთ რა გამოვა”. გარდა ამისა, იყო პერსონალის მცირე ნაწილი, რომელიც ეწინააღმდეგებოდა ცვლილებებს. შემდეგ გამოცდილებამ დაგვანახა, რომ ის ადამიანები, რომლებიც თავიდან სკეპტიკურად იყვნენ განწყობილი, როდესაც გარკვეული სიახლეების განხორციელებაში იღებდნენ მონაწილეობას და ამას წარმატებით გაართმევდნენ თავს, შემდგომში გარდაქმნების მხარდამჭერები ხდებოდნენ. გარდა ამისა, ცვლილებებს პატიმრებიც უჭერდნენ მხარს, რადგანაც ისინი მონაწილეობას იღებდნენ გადაწყვეტილებების მიღებაში ისეთ საკითხებთან დაკავშირებით, რომლებიც მათ ცხოვრებაზე მოახდენდნენ ზეგავლენას”.

ავსტრალიის საპყრობილის ყოფილი დირექტორი

ლ. ცვლილებებისადმი წინააღმდეგობის დაძლევა: მათ ყველასთვის სარგებლობა მოაქვთ

ყოველთვის იქნებიან ისეთი ადამიანები, რომლებიც გარდაქმნებს შეწინააღმდეგებიან. ზოგს შეიძლება თავისი მდგომარეობის დაკარგვის ან სამუშაო პირობების გაუარესების ეშინია. გარდა ამისა, შეიძლება ზოგი თანამდებობის პირის ფარული ინტერესები საფრთხის ქვეშ აღმოჩნდეს და მათ შეეზღუდოთ კორუფციულ გარიგებებში მონაწილეობის შესაძლებლობა. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია ყურადღება გამახვილდეს იმაზე, რომ ადამიანის უფლებების დაცვაზე ორიენტირებული მიდგომა ყველას სასიკეთო ცვლილებებს მოუტანს და გარდა ამისა, პერსონალმა და პატიმრებმა ეს ცვლილებები პრაქტიკაში უნდა დაინახონ და საკუთარ თავზე შეიგრძნონ.

4. თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში კულტურის გარდაქმნის ხელშემწყობი ფაქტორები

თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში კულტურის გარდაქმნას არა მხოლოდ დაწესებულებების შიგნით კულტურის ცვლილებაზე ორიენტირებული ინიციატივები, არამედ მთელი რიგი სხვა ფაქტორებიც უწყობს ხელს, რაც აუცილებელია ამ ცვლილებების მდგრადობის უზრუნველსაყოფად. აღსანიშნავია, რომ კულტურაზე ზეგავლენის მოხდენა მრავალი სხვადასხვა გზითაა შესაძლებელი, და შესაბამისად, ფაქტორები, რომლებიც გავლენას ახდენს კულტურაზე, შეიძლება სხვადასხვა დონეზე არსებობდეს: ანუ თავად

თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებებში, სამართლებრივი და პოლიტიკური ჩარჩოს დონეზე, სხვა სტრუქტურებისა და ორგანიზაციების დონეზე, და საზოგადოების დონეზე. გარდა ამისა მნიშვნელოვანია, რომ კულტურის ტრანსფორმაციის საკითხი რეფორმების დღის წესრიგში იყოს შეტანილი. ზემოთ მოყვანილ სექციებში ასახული იყო რამდენიმე ღონისძიება, რომელიც ამ პროცესს უწყობს ხელს. მოცემულ ნაწილში კიდევ რამდენიმე ზომას განვიხილავთ, რომლებიც თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში კულტურის გარდაქმნას უწყობს ხელს (ჩამონათვალი არ არის ამომწურავი):

ა. თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში კულტურის ცვლილებებზე ორიენტირებული ზომების დაგეგმვა

მთელ რიგ საზოგადოებებში თავისუფლება აღკვეთილი პირების უფლებების დაცვა არ წარმოადგენს პოლიტიკურ პრიორიტეტს ან არ არის საზოგადოების მოთხოვნა. შესაბამისად, საჭიროა მამოძრავებელი ფაქტორები, რომლებიც აიძულებს გადაწყვეტილებების მიღებაზე პასუხისმგებელ პირებს გააცნობიერონ თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში ადამიანის უფლებების დაცვაზე ორიენტირებული გარდაქმნების აუცილებლობა. ასეთ მამოძრავებელ ფაქტორებს მიეკუთვნება თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში მომხდარი ინციდენტები, რომლებიც საზოგადოების ყურადღების ცენტრში მოხვდება, მაგალითად, პატიმრის გარდაცვალება, ან ძალადობა, რაც საზოგადოების შოკს და აღშფოთებას გამოიწვევს. ასეთ ინციდენტებთან დაკავშირებით პარლამენტის ან მთავრობის მოთხოვნით შექმნილმა დამოუკიდებელმა საგამოძიებო კომისიებმა უნდა გამოავლინონ ადამიანის უფლებების დაცვასთან დაკავშირებული სისტემური პრობლემები და დაანახონ საზოგადოებას კულტურის გარდაქმნის აუცილებლობა. გარდა ამისა, უფრო ნაკლებად ხილული მამოძრავებელი ფაქტორებიც არსებობს, მაგალითად თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში რეგულარულ მონიტორინგზე პასუხისმგებელი ორგანოები, ან თავისუფლების აღკვეთის ადგილების ადმინისტრაციებს შორის თანამშრომლობა და აზრთა გაცვლა, იმ ადამიანების აზრზე გავლენა, რომლებიც უფლებამოსილი არიან გაატარონ ცვლილებები და გააჩნიათ გარდაქმნებისადმი მზაობა. ყოველივე ზემოაღნიშნული ხელს უწყობს გარდაქმნების გატარებას მანამ, სანამ კრიზისული ვითარება შეიქმნება.

სამოქალაქო საზოგადოებამ ან თავისუფლება აღკვეთილმა ადამიანებმაც შეიძლება მნიშვნელოვანი როლი შეასრულონ გარდაქმნების საჭიროებაში გადაწყვეტილებების მიღებაზე პასუხისმგებელი პირების დარწმუნებაში. მაგალითად, 1960-იანი წლების ბოლოდან უფლებების დაცვის მიზნით შექმნილი პატიმრების ჯგუფების ინიციატივით შვედეთის საპრობილემებში გაფიცვების სერია დაიწყო და პატიმრები უკეთეს მოპყრობასა და უფრო ჰუმანური პენიტენციური სისტემის შექმნის მოთხოვნებით გამოდიოდნენ.⁶¹ შედეგად, ციხის ადმინისტრაციასთან მოლაპარაკებები დაიწყო, ხოლო იუსტიციის მაშინდელმა მინისტრმა სპეციალური კომიტეტი შექმნა, რომლის მანდატში პენიტენციური სისტემის ძირეული რეფორმირების მიმართულებების დასახვა შედიოდა, რამაც საბოლოო ჯამში

⁶¹ რ. ნილსონი "კარგად აწყობილი სახელმწიფო მანქანა, რომელიც სულიერებას კლავს", შვედეთის პენიტენციური სისტემის ისტორიული რეტროსპექტივა, მართლმსაჯულებისა და საერთაშორისო კვლევების ჟურნალი, ტომი 1, 2002, გვ. 17. დეტალური ანგარიში შვედეთის ციხეებში 1970-1971 წლებში გაფიცვებისა და მოლაპარაკებების თაობაზე ასახულია თ. მათისანის ნაშრომში "გაოიყული ადამიანების ორგანიზაცია", *კრიმინოლოგიის კვლევების სკანდინავიური ჟურნალი*, ტომი 4, გვ. 129 – 172.

შედეგები გამოიღო.⁶² 1974 წელს მიღებული იქნა ახალი კანონმდებლობა, რომელიც ბევრად უფრო ლიბერალურ მიდგომებს ითვალისწინებდა სამართალდამრღვევებთან მიმართებაში და მნიშვნელოვნად გარდაქმნა შვედეთის სასჯელაღსრულების სისტემა. მოცემული მაგალითი გვაჩვენებს, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია, რომ თავისუფლებააღკვეთილი პირები კარგად იყვნენ ინფორმირებული საკუთარი უფლებების შესახებ.

ბ. თავისუფლების აღკვეთის ადგილების გამჭვირვალობა

თავისუფლების აღკვეთის ადგილების გამჭვირვალობა თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში არსებულ კულტურაზე დამაბალანსებელ ზეგავლენას ახდენს და ძალადობის პოტენციურ საფრთხეს ამცირებს. გამჭვირვალობა გულისხმობს მთელი რიგი ინიციატივების განხორციელებას, მაგალითად, თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში ისეთი გარემო მონიტორების დაშვებას, როგორცაა არასამთავრობო ორგანიზაციები, ეროვნული, რეგიონული და საერთაშორისო ორგანიზაციების წარმომადგენლები, მოსამართლეები, პროკურორები, სახელმწიფო კომისიების წარმომადგენლები და სხვა, რომლებიც დაწესებულებებში არსებულ პრაქტიკას შეისწავლიან. გარდა ამისა ეს ასევე გულისხმობს არასამთავრობო ორგანიზაციებისთვის უფლების დართვას, რათა მათ თავიანთი სერვისები შესთავაზონ თავისუფლებააღკვეთილ პირებს და გარკვეულწილად მაკავშირებელი რგოლის ფუნქცია შეასრულონ პატიმრებსა და გარე სამყაროს შორის, ასევე ამ კავშირის გამყარება ოჯახის წევრებთან შეხვედრების ხელშეწყობის გზით. ეს ხელს შეუწყობს პატიმრების ციხიდან გათავისუფლების შემდეგ მათ საზოგადოებასთან რეინტეგრაციას და შეამცირებს დანაშაულის განმეორებით ჩადენის რისკს.

კულტურის გარდაქმნას აგრეთვე ხელს უწყობს თავისუფლების აღკვეთის ადგილების ადმინისტრაციასა და უფლებადამცველებს, ადამიანის უფლებების სფეროში მოღვაწე არასამთავრობო ორგანიზაციებსა და აკადემიურ წრეებს შორის **ხელოვნურად შექმნილი ბარიერების გაუქმება**. ხშირად, ამ დაწესებულებების ადმინისტრაცია ზემოთ ჩამოთვლილ ორგანიზაციებს უფრო აღიქვამს როგორც პრობლემების წყაროს და მიიჩნევს, რომ მათ არ ესმით პენიტენციური დაწესებულებების ფუნქციონირების არსი. გამოცდილებამ დაგვანახა, რომ კულტურის გარდაქმნის პროცესი უფრო ეფექტურია, თუ ყველა ეს ინსტიტუტი ერთმანეთთან თანამშრომლობს. სამოქალაქო საზოგადოებას მოცემულ პროცესში დახმარების გაწევა, თავისი გამოცდილებისა და საერთაშორისო პრაქტიკის გაზიარება და პრობლემების გადაწყვეტის გზების შეთავაზება შეუძლია, რაც თავის მხრივ გარდაქმნების პროცესის მდგრადობას შეუწყობს ხელს.

გ. კანონმდებლობა და სახელმწიფო პოლიტიკა, როგორც კულტურული ცვლილებების მამოძრავებელი ძალა

თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში არსებული კულტურის გარდაქმნის პროცესის მნიშვნელოვანი კომპონენტი კანონმდებლობის გადახედვაა, რომელიც ადგენს კონკრეტულ

⁶² კვლევითი ჯგუფის ყოფილი ხელმძღვანელი, შვედეთის პენიტენციური და პრობაციის სამსახური, ავტორის მიერ ჩატარებული ინტერვიუ.

წესებს, პროცედურებს და პასუხისმგებლობას პატიმრობასთან დაკავშირებით და ითვალისწინებს გარკვეულ ცვლილებებს. გარდა ამისა, კანონმდებლობაში ნათლად უნდა იყოს გაწერილი შესაბამისი ადმინისტრაციების პასუხისმგებლობა და იგი არსებული მდგომარეობის გარდაქმნას უნდა უწყობდეს ხელს. ეს ასევე გულისხმობს ადამიანის უფლებების დაცვის მარეგულირებელი კანონმდებლობის მიღებას, რომელშიც ასახული იქნება ის ძირითადი პრინციპები, რომლებიც თავისუფლების აღკვეთის ადგილების პერსონალმა უნდა დაიცვას თავისი სამსახურეობრივი მოვალეობების შესრულების პროცესში. ზოგ შემთხვევებში, კანონმდებლობაში შესაძლოა აისახოს სოციალურ დამოკიდებულებებში და ხედვებში მომხდარი ცვლილებები, ან იგი საერთაშორისო ორგანოების მიერ გაწეულ რეკომენდაციებს და ქვეყნის მიერ დაკისრებულ ვალდებულებებს უნდა ასახავდეს. ის, რომ თავად საკანონმდებლო ცვლილებებს შეუძლია თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში კულტურის გარდაქმნა, საკმაოდ სადაო საკითხია, თუმცა უდაოა, რომ ამას წვლილის შეტანა შეუძლია კულტურის გარდაქმნაში.

სახელმწიფო პოლიტიკას ასევე დიდი წვლილი შეაქვს თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში გარდაქმნების პარადიგმაში და იგი ხშირად საზოგადოებაში არსებული თვალსაზრისის ანარეკლი შეიძლება იყოს. სამწუხაროდ, ხშირად თავისუფლების აღკვეთასთან დაკავშირებული სახელმწიფო პოლიტიკა შეიძლება რეაქტიული ან ოპორტუნისტული იყოს, მაგალითად პოლიტიკა, რომელიც დანაშაულის ან იმიგრაციის მიმართ მკაცრდება, როდესაც წინასაარჩევნო პერიოდი დგება. აღსანიშნავია, რომ პოლიტიკას ასევე შეიძლება პოზიტიური ეფექტი ჰქონდეს. ასე მაგალითად, 2008 წელს ავსტრალიაში საიმიგრაციო პოლიტიკა უკანონო იმიგრანტების სავალდებულო დაკავების ნაცვლად უფრო „კლიენტის ინტერესებზე ორიენტირებული“ გახდა და დაკავება მხოლოდ უკიდურესი ზომის სახით გამოიყენება.⁶³ ამან პოზიტიური ზეგავლენა იქონია დაკავებულ იმიგრანტებზე, თუმცა, საწყის ეტაპზე მიღწეული პოზიტიური შედეგები მოგვიანებით მთავრობისა და პოლიტიკის შეცვლასთან ერთად გაქარწყლდა.⁶⁴ აღსანიშნავია, რომ კანონმდებლობით გამყარებული უფლებების დაცვა უფრო ეფექტურია, ვიდრე სახელმწიფო პოლიტიკა.

დ. სხვა ინსტიტუტები და ორგანიზაციები, რომლებიც გავლენას ახდენს თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში კულტურის გარდაქმნაზე

თავისუფლების აღკვეთა უფრო ფართო ინსტიტუციური ჩარჩოს ფარგლებში ხორციელდება. მაგალითად, სასამართლო სასჯელის სახით თავისუფლების აღკვეთას უფარდებს და ასევე უზრუნველყოფს, რომ არასათანადო მოპყრობის პრევენციის მექანიზმები დაცული იყოს. პროკურატურა პასუხისმგებელია პოლიციის და პენიტენციური სისტემის ზედამხედველობაზე. მართლმსაჯულების და სამართალდამცავი ინსტიტუტები პასუხისმგებელი არიან ზედამხედველობისა და ანგარიშგების ხელშეწყობაზე, ადამიანის უფლებების დარღვევის შემთხვევებში მიუკერძოებელი გამოძიების ჩატარებაზე და დამნაშავეების დასჯაზე, რადგანაც ადამიანის უფლებების დარღვევა სისხლის სამართლის

⁶³ ჯ. ფილიპსი და ჰ. სპინქსი, *ავსტრალიაში საიმიგრაციო დაკავება, ავსტრალიის პარლამენტი*, 2012.

⁶⁴ დახურულ გარემოში ადამიანის უფლებების დაცვა, მონაშის უნივერსიტეტის პრეზენტაცია (მელბურნი, ავსტრალია) 2012 წლის 20-21 თებერვალს შემდგარ კონფერენციაზე, პარალელური სესია 7D: თავშესაფარი და იმიგრაცია.

დანაშაულს წარმოადგენს. ამ სტრუქტურების დამოკიდებულებებმა და ფასეულობებმა შეიძლება ხელი შეუწყონ ან პირიქით, შეაფერხონ კულტურის გარდაქმნა თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში. თავის მხრივ, ამ სტრუქტურების დამოკიდებულებაზე და ფასეულობებზე საზოგადოების აზრი ახდენს ზეგავლენას.

მაგალითად, დსთ-ს ქვეყნებში პროკურორებს საპრობილეების ზედამხედველობის ფუნქცია გააჩნიათ. აღსანიშნავია, რომ ხშირად, პროკურატურა სწორედ ის ორგანიზაციაა, რომელშიც საბჭოთა კავშირის პერიოდის შემდეგ რეფორმები არ გატარებულა. მიუხედავად იმისა, რომ პროკურორები ხშირად დადიან საპრობილეებში და როგორც პერსონალს, ასევე პატიმრებს ხვდებიან, ისინი, უმეტესწილად, ადმინისტრაციის მხარეს იკავებენ და სათანადოდ არ იძიებენ პატიმრების მიერ ადამიანის უფლებების დარღვევებთან დაკავშირებით წარდგენილ საჩივრებს.

მოსამართლეების როლი ბრიტანეთის პოლიციის კულტურის გარდაქმნაში

„ადრე პოლიციაში არასათანადო მოპყრობა ფართოდ გავრცელებული კულტურა იყო. დეტექტივები ხშირად დაკავებულ პირს მარიხუანას აწევინებდნენ მათგან აღიარების მიღების მიზნით. ეს აკრძალული იყო, მაგრამ არავინ აქცევდა ყურადღებას ამ აკრძალვას და სასამართლოებიც თვალს ხუჭავდნენ ამ დარღვევებზე. მაგრამ შემდეგ ბრიტანული საზოგადოება შეიცვალა, რის შემდეგაც სასამართლოებმა გადაწყვიტეს აღარ დაეხუჭათ თვალი დარღვევებზე და ისინი აღარ იღებდნენ იბულებითი გზით მიღებულ ჩვენებებს ან აღიარებას. ამას დიდი ზეგავლენა ჰქონდა პოლიციის პრაქტიკაზე, რადგანაც პოლიციელისთვის არაფერი არის იმაზე ცუდი, ვიდრე საქმის წაგება.“

დიდი ბრიტანეთის ყოფილი პოლიციის ოფიცერი

ე. კულტურული გარდაქმნის აუცილებლობის შესახებ საზოგადოებრივი ცნობიერების ამაღლება

ადამიანის უფლებების დაცვის კულტურის გარდაქმნისთვის და ამ გარდაქმნების მდგრადობისთვის საჭიროა ის საზოგადოების სოციალურ ფასეულობებში დაინერგოს. მაგალითად, სამხრეთ უელსის პოლიციის რეფორმა (ავსტრალია) წარმატებული იყო პოლიციაში კორუფციის მინიმუმამდე დაყვანის თვალსაზრისით, მაგრამ მას პრაქტიკულად არანაირი ზეგავლენა არ ჰქონია უმცირესობებთან ურთიერთობების გაუმჯობესებაზე.⁶⁵ კვლევის შედეგად გამოვლინდა, რომ ამას ის გარემოება განაპირობებდა, რომ „საზოგადოება და პოლიტიკოსები აღშფოთებულები იყვნენ კორუფციის გამო, მაგრამ პოლიციაში არებულ რასიზმსა და პოლიციის მიერ უფლებამოსილების გადამეტებასა და ბოროტად გამოყენებასთან დაკავშირებით ასეთი დამოკიდებულება არ გამოვლენილა“.⁶⁶ მედიას დიდი ზეგავლენა აქვს საზოგადოებრივ აზრზე და იმაზე, თუ როგორ ახდენენ გადაწყვეტილებების მიღებაზე პასუხისმგებელი პირები საკითხების პრიორიტეტულობის განსაზღვრას.⁶⁷ სამწუხაროდ, მედიას ტენდენცია აქვს თავისუფლების აღკვეთასთან, ნარკოტიკებთან,

⁶⁵ ჯ. ჩანი, „პოლიციის კულტურის გარდაქმნა“, კრიმინოლოგიის ბრიტანული ჟურნალი, ტომი 36, 1996, გვ. 109.

⁶⁶ იქვე

⁶⁷ არასრულწლოვან სამართალდამრღვევთა მიერ სასჯელის აღსრულების ალტერნატიული ინიციატივები, მედია ადვოკატორების გამოყენება სასჯელაღსრულების სფეროს რეფორმირებისთვის: პრაქტიკული სახელმძღვანელო დირექტივები (2009)

ემიგრაციასთან და დანაშაულთა დაკავშირებული საკითხებისგან სენსაციური მასალები მოამზადოს და იგი უფრო ნეგატიურ ასპექტებზეა ორიენტირებული, რაც უფრო "სადამსჯელო და რეაქტიული კანონმდებლობისა და პოლიტიკის მიღებას უწყობს ხელს".⁶⁸ იმავდროულად, მედიას შეუძლია ხელი შეუწყოს თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში უფლებების დაცვის აუცილებლობის თაობაზე საზოგადოებრივი შეგნების ამაღლებას, რაც, საბოლოოდ, თავისუფლებააღკვეთილი პირებისადმი უკეთეს მოპყრობას შეუწყობს ხელს.

V. რა სახით უნდა მიიღონ მონაწილეობა მონიტორინგზე პასუხისმგებელმა სტრუქტურებმა კულტურული გარდაქმნების ხელშეწყობაში?

იმისთვის, რომ კულტურა გარდაიქმნას, მონიტორინგზე პასუხისმგებელ ორგანოებს უნდა გააჩნდეთ შესაბამისი გამოცდილება და უნარი, რომ საპყრობილეებში ვიზიტების დროს იქ არსებული კულტურა გაიგონ და გამოავლინონ. ეს სხვადასხვა სახის გამოცდილებას და უნარებს საჭიროებს. მონიტორებს, რომლებსაც თავისუფლების აღკვეთის ადგილების შესახებ ცოდნა გააჩნიათ პირველწყაროდან, მაგალითად ამ დაწესებულებების ყოფილი პერსონალი ან თავად ყოფილი პატიმრები, ამ სახის დაწესებულებებში არსებულ კულტურას ადვილად აცნობიერებენ და გამოავლენენ. იმისთვის, რომ კულტურული გარდაქმნები განხორციელდეს, მონიტორები საზოგადოებისა და ხელისუფლების ნდობით უნდა სარგებლობდნენ და მათი გამოცდილება და პროფესიონალიზმი არ უნდა იყოს სადაო. რადგანაც კულტურის გარდაქმნას დიდი დრო ესაჭიროება, მონიტორინგის ორგანოებმა გრძელვადიანი გეგმა უნდა დასახონ და თანმიმდევრულად იმოქმედონ დასახული მიზნის მისაღწევად.

⁶⁸ იქვე

წამების პრევენციის ასოციაცია
Association for the Prevention of Torture
PO Box 137
CH-1211 ჟენევა 19
შვეიცარია
www.ap.t.ch

ციხის საერთაშორისო რეფორმა
Penal Reform International (PRI)
60–62 Commercial Street
ლონდონი, E1 6LT
გაერთიანებული სამეფო
www.penalreform.org

© Penal Reform International 2013

ISBN 978-1-909521-05-6